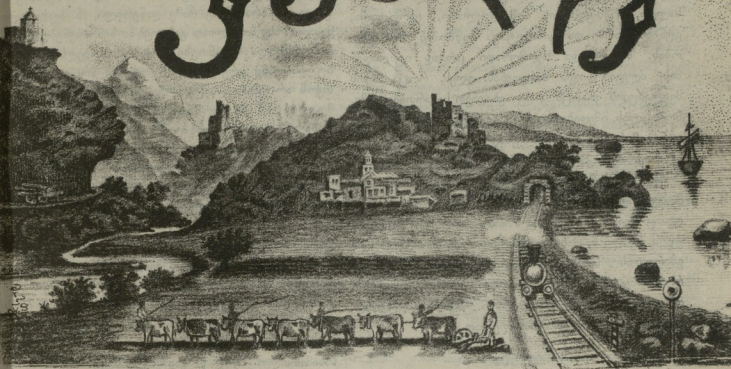

გეგა

სამეცნიერო და სალიბრატურო ნახაბიანი გაზეთი, გამომდის ყოველ კვირა დღეს.

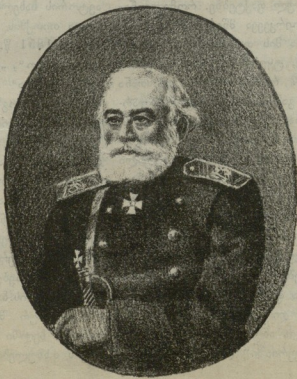
№ 9. თებერვალი 28, 1893 წ. **№ 9.**

შინაარსი — თ. ხ. გულბათისძე ჰაეჰაეჰე. — ანტონოვის და ერისთავის ურთიერთობის შესახებ, პ. უმიკაშვილისა. — ლმერ-თო გვაშორე ვალუბს, ლექსი რ. საჯავახოვლისა. — შავ-ზღვას, ლექსი დუტუ მგერელისა. — გროვერ კლევლანდი. — ცხელ-ცხელი ამბები აკაკისა. — ზოდერა X — ლისა. — კიდევ სათავად-ახნაურთა სკოლის გამო კონსტანტინე მამაკაშვილისა. — ნეტარარს კაცი, ლექსი თ. კანდელაკისა. — სწავლის საქმე ჩვენში. — განცხადებანი.

თ. შაქარია გულბათისძე ჰაეჰაეჰე

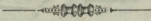
ს ერთი იმ ქართველთა გმირთა შინამომავალია, რომელიც თავის მოქმედებით თვალწინ გვიცოცხლებს ძველებურს სიმამაცეს ქართველებისას, მათს მხნეობას და გულ-გაუტყუებლობას, რაც უნდა უფროსები მტერი სდგომოდა წინ ბრძოლის ველზედ.

მტრის დანახეზედ მას ყოველთვის მოსდიოდა სურვილი მა-

თის სისხლის დაღვრისა; ვერც მტრის სიმრავლე, ვერც დამარცხების შიში მას ვერ შეაფერხებდა, როგორც ვერ შეაფერხებს ვერავითარი დაბრკოლება მთიდან ვაღმოვარდნილს გრივალსა, ან იქიდანვე წამოსულს ზეგესა. მას თავის სიცოცხლეში არ სცოდნია, რა არის შიში, ან მტრის მუქარა. ვაგლილს ორმოცდა ათის წლის მისს ცხოვრებას ბრძოლის ველზედ ბევრს ქვეყნებში დაუგდია

დაუფიქრარი სიმაძაცის კვალი. ჩანენბი, ლეკები, ჯიქები ღ ოსმალბი ძრწოდენ მისი სახელით ღ ღლესაც ბვერნი არიან მათგანი, რომელთაც არა დაიუწყებიათ მისი ეფეზური სიფიციტე, მისი ლომებრივი შუღლი. ელისუ, სალტი, ყაზი-ყუმუზი, ბაშადიკლარი, კურუჯდარა, გუნბი, ყარსი და კიზილტაფა მოწმობენ მის მხენობას. შამილი და ჰაჯიმურადი კარგად იცნობდენ მის ძლიერბოსილის მარჯვენას. ღღეს, როცა ასეთს ძეღლებულს ვაყვაცს კიდევ ეხედათ საქართველოში, მომავალის იმედებით გული გვეცებება, რადვან ამისთანა გმირები, აითქოს ზხად-და-ხიდათ არიან მოვლენილნი საქართველოს წარსულსა და მომავალს შორის. მაგრამ როღესაც მოვიგონებთ ამისთანა და მსახურებულის კაცის ღღაწლს, ძალას, მხენიობას; როღესაც შევასწრებთ თვალს მისი კიდევ ცეცხლ-მფრქვევს თეღლეს, პის ღღამაზს ჰღარას, დამწვენებულს გმირულის სახის გამომეტყველებით, გეენანება, რომ ეს ჯერ კიდევ დაულაღავი ღღონით, მხენობით და გამოდღღებთ საეეე გმირი უნდა გვეთხოვაებოდეს სამშეღღობოსკენ წასასეღღელად...

ანტიონოვის და ერისთავის ურთიერთობის შესახებ

წერლის ცხოვრების შესწავლა და გამოკვლევა საკმაოდ ღღდ მასალა აძლევს რომღღსავე ღღრის საღიტერატურა შრომის გამოკვეცას, თუ მასალა ჰეშმარტტს საფუძეღღზე და მყარებული და არა არეულ-ღარეულ, სინამღღიღეს და სიმართლეს მოკლებულ ფაქტებზე. რომელი ნამღღილი ვითარება გამოირკვევა მწერლის შესახებ, როღესაც დაფუძნებულია მის თანამეღღროესაგან ვადღარუნებულ ნაამბობზე, ტყელი ფაქტზე, ან კერძო პირად ურთიერთობაზე? რასაკვირველია, ამისთანა გარემოება აბნეღღებს და გამოსარკვევს უფრო ხღარათაეს. სჯობდა სრულებით არც კი ყოფიღღიყუ ამისთანა მასალა და მწერლის ნაშრომის მეტი არა გვენახა-რა, ვიდრე თანამეღღროის მოტანილი ტყელი ფაქტები, ანუ პირადი ურთიერთობის გაწამაწია. შესაძლებელია, რომ ერთის მწერლის მეგობრისადმი ურთიერთობისაგან გამოწყეულ ნაამბობსაც მნიშვნელობა ჰქონდეს საღიტერატურა მასალისა; მაგრამ ამის ღღრსება დაფუძნებულია მოამბის სიმართლის და ჰეშმარტტების მიმღღერობაზე, კრიტიკულს ობიექტივობაზე და ფაქტების შეუცეღღლობაზე, საზოგადოდ მოამბის ღღრსებანზე. ეს აზრები გამოიწყეა ანტონოვზე დაბეღღიღმა წერილებმა ამ წლის „იფერიანში“ (№ 17).

ჯერ პირველად საძრახისისა ის ამავეი, რომ ღღღენადღამღდ სულ არა ვართ შეჩეღღული საღიტერატურა გამოკვეცებზე ღღაპარას. ერთი ობოენის რომელსამე საკითხეღღ საკანს, ხომ არ გამოიღღებს, ყოფიღღა თუ არა ამაზე რამე დაწერიღღი, ან შეკრებიღღი მასალა? ასე მოსეღღიით ვახეღღებში ჰემომსენენებულ წერილებსაც და ანტონოვზე ამბის მომთხოვეღღს ვანსეღღენბუღის იფენე კერესეღღიდის წერილსა. არც ერთს თითქოს არ უნდაწეს ანტონოვის თხზულებანი გამოკვეციღღი 1876 წ., რომელშიაც ღღრამატურღღის ცხოვრება არის აღწერიღღი, უფრო ვრცელად და სრულად აეტარის მძის გრიგოლ ანტონოვისაგან. ვანსეღღენებულ კერესეღღიდე თაეის წერილში ჰეკვირობს: „ეს მიკვირს, რომ აქამღღინ არაეის აღუძრავს კითხვა, თუ ეინ იყუ ჰეურამ ანტონოვი?“

აღღღთ ანტონოვის და გიორგი ერისთავის თხზულებთა წინასიტყუობანი და მათთან ვანსეღღენებუღღის კერესეღღიდის წერილი შეამოწმეთ. გააკვირებთ უბრალო ფაქტების შეღღარებაც კი, როგორც, მაგალითად, პირველი წარმოდგენა ვაყრისა. ყვეღღამ იეის ეს წარმოდგენა 1850 წ. იყუ და არა 1849 წ., ყვეღღამ იეის, რომ ტფიღღისის საოღღქუ (ოკრუტენი) სასამართლო 1868 წ. ვაიხნდა და წინად ამისთანა სასამართლო არ იყუ; კერესეღღიდის წერილში კი 1850 წლებში ანტონოვს იე პროკესი ჰქონია. ანტონოვი გორის სასწავლებელში სწავლობდა, მოხსენებუღღის წერილით კი რუსული ენა, ვითომ ბაზახხანის ბიჭებისგან ესწავლოს. პირველი პიესა ანტონოვისა იყუ „მე მინდა ჯენინა ვაგზზე“, კერესეღღიდის კი მოხსენებული აქეს „ქმრები ვაგაბთი მახეში“, პიესა მიფარიანისა, დაბეღღიღი და ცნობილი საკუთარის აეტარის სახელით. ანტონოვის კომედიები იბეღღეზბოდა თითქმის დაწერისავე წელს (მე მინდა ჯენინა ვაგზზე 1851 წ. სამი კომედი: „განა ბიდიამ ცოლი შეირთა“, „ხეღღსურთ ჰქარწილი“ და „ქმარი ხუთის ცოლისა“ 1852 წ.; „მშის დაბნეღღელი“ 1853 წ. და „ტივთი მოგზაურობა“ 1854 წ.); კერესეღღიდე გიგითხრობს, ვითომ ანტონოვმა თეატრის დაკეტის შემდეგ დაიწყო ბეღღეღაო. ქართულ თეატრის ეღღღეღა და ხაზინიღღან ნამღღიღი ცნობით ოთხასი თუმანი; კერესეღღიდე ხუთას ამბობს. ანტონოვის უკანასკნელ დაკარგულ პიესას ეწოდებოდა „ქიზიროკი“, კერესეღღიდი იტყუ „ტყუ პენტელას“ უწოდებს. თაეის პიესის სახეღღსაც კი ვანსეღღენებულ სხეა-და-სხეა სახელით იხეენებს: წინად (ერისთავის თხზულებების წინასიტყუობაში) „მოჯღღღიღებული თეადი“; „იფერიანის“ წერილში კი „თიღღისმძის ხანი“.

უცნაურ შთამბეღღიღებას ახდენს მიკითხველზე ეისაც კი ხეღღში ჰქონია უკანასკნელი გამოკემა ერისთავის თხზულებისა და ვალეითხავს მშენიერი წინა-

სიტყვაობა ბნი იონა მეურნარეისი და აგრეთვე ანტონოის თხზულებათა წინასიტყვაობა ავტორის ძმისა. ცხადად ჩანს, რომ განსვენებულს „ციკლის“ რედაქტორს ნაამბობის დაწერის დროს არ მიუღია მხედველობაში, რაც იმის წინად დაწერილა და თავის წინა ნაამბობი კი დაიწყებდა. ფაქტებიც არეულ-დარეულია, გადახლართ-გადმოხლართულია, შეცვლილია და გადბარუნებულია.

ჩვენ ყურადღება ამიტომ მივაქციეთ ამ არეულ-დარეულობას, რომ რაღაც უბედურ ჩვეულებად გადაქცეულა ჩვენს მწერლობაში, თან-და-თან თითქოს მიკვლარდებოდეს გაკერა-გამოკერით, უსაფუძვლოდ, მუშუროვნებლად სალიტერატურო მასალის შეკრება და წერა. რა შესამატი იქნება, თუ ასე სწერეს ქართულის ლიტერატურის ისტორია, ან მწერლების ცხოვრება!

მაგრამ ამას თავი დაენებოთ და ჩაეკვირდეთ განსვენებულის კერესელიძის ნაწერს: იგი შეგებთა ანტონოის აქტიურობას და ერისთავთან მისს ურთიერთობას.

წერილში ანტონოეი გამოყენილია დაჩაგრულ კაცად ერისთავისაგან და მის მოწინააღმდეგედ სიმართლის მკველად. ერისთავი კი მეშურნედ, მხაგრულად, სხვის პიესების მიმთვისებლად.

პირველი მიზეზი უთანხმოებისა ატყდა, მაშინ როდესაც ანტონოეი ქართულ დასწამ მიღებისათავე უნიკო აქტიორი გამოდგა თურმე. ერისთავს უნდოდა დაეთხოვნა; ანტონოემა პიესა წარუდგინა: თუ აქტიორი ვერა ვარ, პიესა მაქვს, იქნება წერა შევიძლოვო. ერისთავმა დასცინა: „შენი დაწერილი კამედია რა იქნება?“ მერე კი წარმოადგინეს, ხალხს მოეწონა. გიორგი ერისთავს ეწყინა ეს ამბავი, მეტიადრე როდესაც ავტორი ხალხმა გამოიწვია და, ღირეკტორის დაუკითხავად, სცენაზე გამოჩნდა თავის ძეგლის უბამსო ტანისამოსით.

შემდეგ წერილი მოგვითხრობს გიორგი ერისთავის თვისებას, რომ შორიანი კაცი იყო: ვისაც ნიჭს შეამჩნევდა, მოიძულებოდა და თუ პიესის და მწერის საწყალი კაცი იყო, იმის თხზულებასაც დაიჩემებდა. გამოართმევდა პიესას, გადასწორებდა; და თავის სახელობაზე წარმოადგენინებდა სცენაზედ. ანტონოეი ამას არ უთმობდა. ერისთავი გადაეკიდა, ხან აქტიურობიდან დაითხოვდა, ხან მიიღებდა და თან თხზულებასაც უწუნებდა. ხალხს კი იმის პიესები მოსწონდა და იმის წარმოადგენას თხოულობდა. ერისთავმა აღარ იცოდა, რა ექნა და როგორ მოეშორებინა ეს ამბავი კაცი, რომლის მხარე მიუღო ტრუპას ეჭირა და პატივსაც სცემდა.

სხვა შემთხვევასაც მოგვითხრობს წერილი: ანტონოემა დასწერა კომედია „ტივით მოგზაურობა“,

პლატონ იოსელიანის და ნუმიზმატის ბარტოლომეის მოგზაურობის გამო უფლის ციხეში და პიესა წარუდგინა ვირონკოვს, რომელმაც საათი აწუქა ავტორსაო. ამ შემთხვევამ ანტონოეს ფრთები შეასხა და ერისთავი სულ ვადარია, იმის სიძულეს საზღვარი არა ჰქონდა. ის აუხრია ანტონოეს, მიიხზრა პლატონ იოსელიანიც, ბარტოლომიეც და გიორგი მუხრანსკიც და ამათ ერთად უჩივდეს ვირონკოვთან: ჩვენ-ზედ კამედებსა სწერსო და თქვენ, ნაცულად დასჯისა, საჩუქარს აძლევთო (ეჭა, დაზნასიღურის დაზარავის ნაშუა!) ვირონკოვს ძლიერ ეწყინა ამათი საჩივარი და უთხრა: „ნაცულად იმისა, რომ მწერალი წახალისით, თქვენ უჩივითო.“ ვირონკოვმა ვითომ ლექცია წაუკითხა მწერლის მნიშვნელობაზე და ესეც კი უთხრა: „ვისაც სურს, ჩემს ნაკლულეცანებაზე დასწეროსო და მე არ მეწყინებო.“

აი, კიდევ მესამე უსიამოვნების მიზეზს წერილი მოგვითხრობს: ანტონოეი არას უთმობდა ღირეკტორსა, გიორგი ერისთავსა. ერისთავი სხვისის პიესებს იჩემებდა და თავის სახელით ადგენინებდა სცენაზე. ამ გარემოების მიზეზით „ერთხელ წავედით და ვიჩივლეთ ერისთავს, კამედებს გვართმევსო“ ამის გამო ერისთავი ცენზორობიდან დაითხოვეს (ის ცენზორიც იყო, საკუთარ მინდობილობის ჩინოვნიკი და ღირეკტორიც ქართულის თეატრისა).“

ამ გვარად ახასიათებს სამს გარემოებას ერისთავის და ანტონოეის ურთიერთობისას. გვისახავს, ერისთავს მოეშურნებოდა პიესებს იჩემებდა? ვითომ არ მოეწონა ანტონოეის პირველად გამოსულა ძეგლის ტანისამოსით, არ მოეწონა ანტონოეის „ტივით მოგზაურობა“, დაუწუნა აქტიურობის ნიჭი და სხვანი. საზოგადოდ ერისთავი გამოძის, როგორც მხაგრული აქტიურობისა.

რამდენად დასაჯერებელია ეს ყველა, მას შემდეგ რაც წერილში მოტანილ ფაქტების არე-დარევა, შეცვლა და გადბარუნება მოვიხსენეთ, დიდ ეჭვს უბადებს წერილის წამითხველს. ეჭვს თავისი სახე ებადება აქვს, მაგრამ ამაზე უმეტესად ის გარემოება შესაძინევი, რომ უნდა მოისმინოთ საზოგადო მოღვაწეზე, ქართულის თეატრის დამუშენებელზე, პირველ ქართულ ჟურნალის გამომცემელზე, პირველ მოამავე მწერალზე გულ-საკლავი, სულის აღმაშფოთებელი, საზოგადო ვითარება მისის ცხოვრებისა. ყველას გვიყვარს, გესურვს, გვენატრება და გონებაში გვეხატება საზოგადო მოღვაწე საზოგადო საქმის მეთაური კაცი, როგორც მაღალის თვისების და განსაკუთრებულის ღირსებას კაცი, განწმენდილი ყოველის მწიკლეოვანებისაგან; მტკიცე, დარწმუნებული თავის საქმის სიმართლეს და მის უცქეო გამარჯვებაზე; მოსიყვარულე და შემტკობი თანამშრომელთა; წამქე-

ზებელი და წამხლისებელი მის გვერდით მდგომია; შემავლურიანებელი და გამტაცებელი ვარს ყოფთა; გაფაციკლებით თვალყურის მდგენელი ფხიზლობისას და თვით ძილშიაც, ყოველისფრისა, რაც კი საქმედლის მიმკენ გზაზე საკეთილო, ან საზიანო ჩნდება; მრისხანე და შეტყევით მებრძოლი, რაც ეწინააღმდეგება განზრახვის ასრულებას.

რას ეხედვეთ კერესელისძის წერილის მიხედვით ერისთავი, რომელიც მოთავე, გამძლოლი და მოქმედი იყო თავის დროს? მუშაობს თეატრის საქმისათვის მის დაფუნდების ქაშს, როდესაც თანამშრომელნი ევირებთან. მოაოგების ნაცელად იგი სდგენის მათ, თითქოს გაფანტვა უნდოდესო. აქტიორებს ცუნდა ეტყობა, პიესების დაწერებს ირბიყებს და ნაწერებს ირბმებს, საჩივარს უტყებს, ერთი სიტყვით თანამშრომელით გზაში ეხიედება და რასაც ემსახურებოდა, იმ საქმეს თავისივე ხელით შლის, არღვეს და აქტევს. საშუებაო არ არის ამისთანა კაცის საქციელი? განა ლოლიკის უქონლობა არ არის ეს საქციელი.

მართალია იტყვიან ლოლიკის არ მისდგეს ცხოვრება და აღამიანის მოქმედებო. მართალია, აღამიანი შილი უნაკლულია არ არის, რაიმე მარცხი, უჯიშო, სისუსტე, ნაკლულივენება მეთაურ კაცებსაცა აქეთ, მაგრამ მეთაურს რომ საქმის დაწყებაში გამოაჩნდეს ეს თვისებანი, მეთაურობას ვერა საქმეს ვერ გაუწევს; თითონვე ჩაშლის და, აბა, რისღა მეთაური იქნება?

შესაძლებელია მოხდეს, რომ მეთაური ხანგრძლივის შრომის შემდეგ გათამამებული თავის წარმატებით მოქმედს ავზნე, მემურნე, გულგრილი, მხაგერული თანამშრომლებისა, თავმომწონე, მიმღები მლიქვნელ მონებრ პირში მაქებართა რჩევისა და მოძულე პირში მიტკულ ვულწრფელ მოყვარეთა, მოძულე მისის საქმის თანამედარათა, მისის პირადის ნიქის პატივისმცემელთა; დილა, ეს შეიძლება ხანგრძლივის მოქმედების შემდეგ დაემართოს მეთაურს, როგორც ბერის მეთაურს დამართებია ყოველგან, მაგრამ თავიდანვე რომ ამისთანა აშბეი მომზადრიყოს, როგორც კერესელიძის ნაშობზშია, ყოვლად შეუძლებელია.

ის იყო, ქართული თეატრი დაფუნდა 1850 წელს; 1851 წელს გამოდის ანტონაე თაყის პიესის «მე მიწა დ კნენა გავხდე». პიესების რიცხვი ცოტაა; განა ზეკის მანანასაიის არ უნდა მეღერის ერისთავს ახალი პიესა? ჯერ დღესაც არ 43 წ. მანძილზედ ახალი პიესის შექმნა განძად მაინცა. ი. წარმოიღვინეთ 1850 ანუ 1851 წლები, როდესაც ხუთიოდე პიესის მეტი არ იაოებოდა, რა მდგომარეობაში უნდა ყოფილიყო გიორგი ერისთავი, რა გაჭირვებაში უნდა ყოფილიყო პიესების დადგმისათვის? მხოლოდ გიყი, მტკნარი უტკუო და თავის საქმის

ბოლოს მომღები თუ იწყომგება მუშაობის მსურველ მწერლებს. პიესების უქონლობა ხომ ხალხსაც შემოაუფანტავდა, სექეაკლებს ევლარ გამართავდა, ამით ხომ შეჩერდებოდა, მოისპობოდა ქართული წამოდგენები და ბოლოს დასათხონი გახდებოდა დასრულდის მისი ღირეკტორი, თითონ გიორგი? აქტიორების მოიწა განა ადელით საქმე უნდა ყოფილიყო? გიორგი არ იყო, რომ სოფლიდან მორეკა კაცები და ქალები, გვერდით დაბინაუა, არავინ დაძიერთოსო, თეატრზე გული არ ააყრეინონო (ნახე გ. ერისთავის წინასიტყვაობაში თვით კერესელიძის თანამშობი, გვ. XLIV). როგორ მოეპყრობოდა თავიდანვე, პირველსავე წელს აქტიორებს ისე სასტიკად, რომ მათის შემოფანტვის ფიქრს არ შეგერებინა, თუნდ რომ ავზნებოდა სტირებოდა იმ უბრალო, ქებულდის აწვარობით მინც, რომ თეატრის ღირეკტორობის ადგილს დაქარავდა სცენისავე გაუქმებასთან?

საიდან უნდა წარმოამდგარიყო ამისთანა აზრები ერისთავზე, რა ფაქტებზე უნდა იყოს დაფუნდებული?

ეკონებ, რომ ძველი არ იყოს ამისი ახნა: ყოველ სათეატრო სცენას მეტად თან სდგეს აქტორების ხასიათის წახდნა, შური, ეჭვი, მწუვაი თავმომწონება, ჯიბი, ცილობა, ავჯულობა, ცბიერება, ლიქნი, ჭირები და სხვა. ამისთანა აშბეი ჩვენს გაულწრფელ აქტიორებში ხომ უმეტეადად უნდა გამოიჩენდა თავსა. ვინ იცის, რა პიესებს მედგენდნ ერისთავს ახლად სცენის მწახველნი. უსწაველით აქტიორები? ვინ იცის, რამდენი შრომა უნდა გაეწია შეცელაზე? იქნება უფრო მეტი ვიდრე ახალის დაწერაზე? ეს არ მოსწონდათ აქტიორებს. თავის სახელს უწოდებდა ერისთავი სხვის პიესებს თუ არა, —ამდვილად ძველია თქვა; მის ასახსნელად არსად არ იპოვება წაშობი მაშინდელი აფიშებისაგან ვახეთების ავცხადებისა. თუ მომხდარიყოს, იქნება იმ დროს აწვარებოთ, ხალხის მიზიდვა იყო მიზეზი, რომ ერისთავს მართლა თავისგანვე შემუშავებულის გადაკეთებულის პიესისათვის ჭეშმარიტის წამდილ უფლებით და სიპართლით თავისი სახელი მიეცა. აქტიორებს და მათში თვით განსვენებულ კერესელიძესაც ეს თავისებურად შეეძლოთ ვაგებო, შურით ვეიმერებოდა, ჩენნი დაზავრა სურსო. მითქმამოთქმას სატებდნ და ყოველგვარ ცილისწამებას, საჩივარს ბოლო არ ექნებოდა. ერისთავი თავისი მხრით, როგორც მათზე განათლებული სცენის მოყვარე და მეტდნე, რასაკვირველია, არ დაუთობდა და როგორც მოთავე საქმისა დისციპლინას მოსთხოვდა, დასის მოუშლელობა და თვით ახალ დაწესებულებას საქმის სიმკვიდრისათვის. ამავე აზრით შესაძლებელია, რომ ერისთავი გაუწყრა ანტონაეს

უხამსო დასაცინარ ტანისამოსით საზოგადოებას სხე-
ნებოდა; როდესაც თითონ აეტორი ვერ მიხვდა უზერ-
ხულობას, იქნება ვორანკოეთანაც ცივილოს „ტივით
მოგზაურობის გამო, რადგანაც გარემოება ისეთი იყო,
რომ თეატრს პუბლიკა არა ჰყავდა, მისი ხელის შეწყუ-
ბი საზოგადოების შტორედი ნაწილი იყო, როგორც
პლატონ იოსელიანი, და ვორანკოეთის ახლოს მოხელე-
ნი, რომელიც თანამყარების შეხებას შეძლო თეატრი-
სათვის ენება მოეტანა და ერისთავს და მის მოღვაწე-
ბას გამოსცლოდა მათი, ერთად ერთი ძვირფასი და-
სმარება. აქტიორებს ერთი შემთხვევით ერთი ფა-
ქტი გამოჰყავდათ თავისი აზრი მიუღეს მოღვაწე-
ზე ერისთვისა, რომელიც უტყველად უფრო შორა
მხედველი იქნებოდა, მათზე, უფრო ფრთხილი და
უფრო გულ-შემატკივარი მის დაწყებულ საქმისათ-
ვის, ვიდრე უსწავლელი და გაუწვრთნელი აქტიო-
რები.

სულ ეს შემოხსენებული იქნება მხოლოდ მო-
სახრებად ჩასთვლილთ და სთქვით, ეგ მოსახრება
შეიძლება აგრაც ითქოს და ისეცაო. დავთანხმდეთ
ამხედვაც; მაგრამ დღეს გამოთქმულის წინააღმდეგ
რომ მოვიტანოთ ხსენებულის წერილისავე აქტორის
ნათქვამი წინაწლებში, გაგაკვირვებთ განსხვავება და
წინააღმდეგობა ერთის აზრის მეორესთან.

აი, რას ამბობს განსვენებული კერესელიძე ეი-
ორგი ერისთავის თხზულების წინასიტყვაობაში (გვე-
რდი XLV):

აქვე წაგანს ნათარგმნი ზეისა „მოკლადგუბი თა-
გადა“ და წაუღე ზოგუს. მე მანამდის არ მქანსა გე-
ორგი ერისთავი და ზირკადასეჲ ჩხიფთი ისე შემაგუ-
რა თავი, რომ არაფერს დაეპოურება მისთვის. მი-
მაღო დამის აღურსით და დიმალით, მაღლობა მით-
სისა ზეისისთვის და მისთაჲ მაჰუღე ზეისის წერა-
ში, თუ სხვა თეატრის საქმეში. ამის შედეგ შე თით-
ქმის ყოველ დღე დაჯდოდა მასთან და შედეგისდა-
გარდა ჯესმარებდა.

ეს რა არის, თუ არ სურულიდი ჩაშლა იმ აზ-
რისა, ვითომ ერისთავი შურიანი კაცი ყოფილიყოს
და მხატვრული თანამშრომელითა? თავი შემაყვარა,
აღერსით მიმილო, ღმილით (სიხარულისაგან მად-
ლობა მითხრა პიესისათვის და, ესა, საკვირვებზე,
ამაზენდ მომეტებული! მთხოვა მივემეღებოდი! დი-
დად ღირს შესანიშნავია ეს თქონა მიშეღებესა.
რომელი მეშურნე და მხატვრული გაუწევს ალერს
პირველად მისულ უცნობ კაცს, შეეღოსა სთხოვს,
თუ არ თანამშრომელის და თანამოქმედის მხურვალ-
ელ გულთი მიმბნელი? ერისთავს უჭირდა პიესები,
უჭირდა თანამშრომელი და მოსული კაცი სიხარულით
მიიღო. ნუთუ მისი შრომა, ნაწერი ისეთი იყო, რომ

მეორე დღესვე ვადამეტებოდა და თავიდან უნდა
მოეშორებინა? მაგრამ რო ვერა ცხედეთ ამასა?... არც
ანტონოვი და არცა ეინ სხვა მას არ მოუშორებია,
არ დაუთხოვინია. ხანდისხან ანტონოვს ითხოვდაო.
ენ იყო მიზეზი? თუ ერისთავი ყოფილიყო მკაცრი
კაცი, მეორედ აღარ მიიღებდა; თუ მოშურნე ხასი-
თი პიონოდა, მის პიესებს აღარ მიიღებდა დასში,
რომ სამუდამოდ მოეკლა მისი ნიჭი და მოსაქმეობა.
მამასადამე სულ სხვა მიზეზი უნდა მოენახოთ, მი-
ზეზი თეთი აქტიორების უწვრთნელობაში და არა
ერისთავის ხასიათში. 1854 წლამდე, ესე იგი ერის-
თავის ღირებულობის მიუღ ხანში, სულ ერთი და
იგივე აქტიორები იყვნენ დასში გამოუცხვებელად,
აზარენ მოჰყვებოდა ქართულ ღირეკციის მოსაზომადე.

ნუ თუ ეს ფაქტი მცირე საბუთია, რამე ეჭვი
შევიტანოთ გიორგი ერისთავის ერთგულებაზე მის-
განე დაწყებული საქმისადმი?

კეთილი გონიერება მოითხოვს საზოგადო მო-
ღეწეზე ლაპარაკის დროს, სიფრთხილე ვიხაროთ
მათს ღირსების და ნაკლულევენების შესახებ. ჩვენ
გულფიტობას საზღვარი არა აქვს. ან ცამდის ავი-
ყვანთ ხოლმე, თუ ღირსება აქვს, და ჯოჯოხეთამ-
დე ჩაიძვირნოთ, თუ ნაკლულევენებს შეემაჩნეთ;
არაფერ ღონისძიებას არ ვზოგავთ მეტადრე კაცის
დამცირებისა და ფეხქვეშ გათოვლისათვის. რამდენა-
დაც საზოგადო მოღვაწე სარჩია, იმდენად ჩვენი გულ-
ფიტობა მეტია, უსახიფთოა და დაბრმავებულია,
საზოგადოების გამრყენელია და საქმის წამანდენე-
ლია. საზოგადო მოღვაწე კაცის პატიონების და
ღირსების დაცვის ნაცლად, ცას ეცვეით, როდესაც
კი შეკვიდილიან ფეხქვეშ გათოვლოთ მისი ღირსება.
ამ ჭამად ერისთავებ ახდა ეს ამბავი. გიორგი ერის-
თავის სახელს იქნება არ ეკვირვებოდა და ცუდა. მას
მკვიდრი ძელი უღვას თეატრის და მწერლობის სა-
ქმეში. მაგრამ როდესაც საზოგადო ძვირფას სახელს
შეეხებინა, მეტადრე მის სიკედელს შემდეგ გაუგებ-
რობით ან შეცდომით, მასზედ გაჩუგება არ შეიძლე-
ბა. განსვენებულის კერესელიძის წერილი შეცდომით
სავსეა და ამიტომ მისი გარკვევა საქირად დავინა-
ხებთ.

რასაკვირვებია, როგორც ვთქვით უნაკლულო
ადამიანი არ დაბადებულა; ერისთავსაც, შესაძლოა,
ხასიათის ნაკლულევენება ჰქონდა რამე; მაგრამ ეს
ნაკლულევენება რომ მომხიზრელი ყოფილიყოს მისი-
სავე მოღვაწეობისა, არაფერი საბუთი არ გვიმტკი-
ცებს. ერთად დაიწყო თანამშრომლებთან და მათ-
თან ერთად გაათავა თეატრის მოსაქმეობა; მას არა-
ვინ მოშორდა და არც თვით მოიშორა. მარტო ეს
ფაქტი ერისთავის მოღვაწეობისა თეატრის საქმეში
ეწინააღმდეგება ახალ წამამობსა თეატრის დამფუ-

ნებელის ხასიათის შესახებ. ვგონებ, ეს ფაქტი ისეთი მტკიცე საბუთია, რომ ათასი მრავალ-სიტყვაობა ამას ვერ დაარღვევს.

პეტრე უმიკაშვილი

ღმერთო გვაშორე ვალეხს

ილი დარბაზის კარებთან
ხალხი შეყრილა მრავალი,
ფაცი-ფუცობენ რალსაც
მიგ შემსვლელ-გამომავალი.

მეც მიველ, კიბეს აცეცი,
დარბაზის კარი შეველ,
შეველ და მერე ვინაღვლე,
რაც სანახავი იქ ენახე!

არც ტირილს გავდა, არც ქორწილს,
ხალხი კი დაფათურობდა!
თუმც არ სტიროდა აქ ვინმე,
მაგრამ არც სიცილ-ხუმრობდა.

ზოგსა კი სახე მიხლოდა,
ზედ ემწნეოდა ნალველი;
ზოგთა კი საცოდობით
იწვოდა მათი მწახველი.

ორიოდ ვილაც ქართველი
ერთმანერთს ჩასჩურჩულვებდნენ:
ხან თავი დინჯად ეკირათ,
ხან ქვეშ-ქვეშ ჩაიციენებდნენ...

ამათ კი ვილაც ურია
შორიდან უთვალთვალვებდა;
სასარგებლო წაშს ელოდა,
მით გული უფართქალვებდა.

დარბაზის ერთსა მხარესა
წრე იყო შემოვლებული,
შიგ საქმის გამგე მმართველნი
მოჩანდნენ, ჩამწყრივებული.

წამოღდა ერთი მათგანი,
გამოაცხადა საქქაროდ:
„გურგენ კოტრიძის მამული
იყიდებო საჯაროდ...“

„ხუთას თუმანმდის თავნია,—
ეს ბევრი არაფელიო...
და რალაც ასი თუმანი
ორი წლის სარგებელიო...“

„ეინ მოუმატებთ?— ივაჭრეთ,
იყიდეთ ეგ მამულიო;
მაგრამ აქ უნდა დაწყოთ
შემოსატანი ფულიო...“

ორი ქართველი ოცს მანეთს
ძლიესლა იძლევა ზედ მეტსა;
მაგრამ ურია იქვე სთელის
ზედ მეტს ას-ოც-და-თერთმეტსა.

ურიას დარჩა მამული,
შინ მიდის გახარებული,
მისი მოჯიბრე ორივე
იქ დარჩა გაჯაერებული.

გურგენი?— გაშრა, გაფთორდა,
ჩაჯდა, წაუვიდა გული,
წყალი მიასხეს სახეზე,
ძლიეს მოაბრუნეს ბედკრული...

ბეერს სხვასაც ეს ღლე დაადგა,
რაც ამ ღლეს საწყალ გურგენსა,
კაშისთვის, მამაცთ საქმისთვის
ყოველნაირად ურგებსა.

რ. საჯავახოელი

ქ ა ვ - ' ს დ ვ ა ს

ითა ჭბუკი, სიყვარულით
გატაცებული,
მივშურება სატრფოსაქენ
გაშმაგებული,
ევრთვე შენკენ მოიისწრაფვის,
ზღვავე, ჩემი გული,
ჩემი გონება, ჩემი გრძნობა
და ჩემი სული;

და ვით მას თავის სატრფოს მზერა
არ მოსწყინდება,
ისე არც მე, ზღვავე, დიდებულიო,
შენი ყურება!

რისთვის? — იმისთვის, რომ, ზღვაე, მხოლოდ

შენ-ღა ხარ ერთი
ჩემ სამშობლოსთან, ჩემთა ფიქრთა
კვლავ შემეერთი;
იმისთვის რომ, რას შენ გიპყრ,
კვლავ მესატება
თვალწინ სამშობლო, მისი ტანჯვა
კვლავ მაგონდება
და ვფიქრობ, ვამ თუ ვერ ვეღირსო
აწ დაბრუნებას
იქ, და მივეცე საუკუნოდ
აქ განსვენებას;

ვამ, თუ ცოცხალი თავისი შეილი
მან ევლარ მნახოს
და ევლარც მკედარი თავის გმირთა
შორის დამმარხოს!...
მაგრამ, ზღვაე, გვედრი, თუ მოვეცედე აქ,
მიმბარო
და მიმიტანო იქ, საფლავი
იქ გამითხარო!

დაე, იქაურს მივემეტო
მეცა მიწასა,
რომ მეც იმასთან, ოდეს იგი
სანატრელს ხმასა
კვლავ გაიგონებს და ხელახლავ
ალორძინდება,
გადაეხალისდე, ეიგრონო ის ხმა,
ის ნეტარება;

ეიგრონო ჩაგრულთა ზეადღვამო,
მჩაგვრელთ დამხობა
და მტერად ქმნილსა კი შთამებეჭდოს
ეს წმინდა გარსობა!...

დუტუ მეგრელი

გროვერ კლეველანდი.

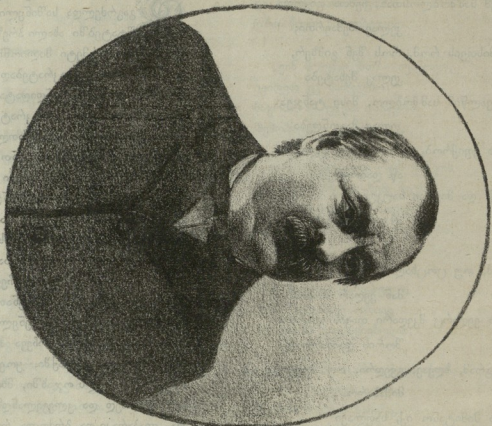

მ წლის 19 იანვრიდან მთელი ერთი თვე
გაგრძელდა საშინელი ბრძოლა შეერთებულ
შტატებში ახალი პრეზიდენტის ამოსარჩევად.
ორმოცდათორმეტი მილიონი ხალხი გაყოფილი იყო
ორ პარტიად: დემოკრატებად და რესპუბლიკელებად.
რესპუბლიკელების კანდიდატად იყო ძველი პრეზი-
დენტი ჰარისონი, დემოკრატების კანდიდატად გრო-
ვერ კლეველანდი. აი, მართლაც პარტიობა და გაც-
ხარებული შეტაკება თავიანთ კანდიდატების გული-
სათვის იქ იყო. არც ერთი პარტია არ ზოგავდა
არაფერს, რომ თავის კანდიდატისათვის გამარ-
ჯება მიეღო; მაგრამ ამით ქვეყანა არ და-
ქცეულა და ამერიკას სიკეთის მტეი არა რგებია-რა.
რამდენათაც უფრო ბევრს ბასობდენ და ჟურნალ-
გაზეთები დაწერილებით არჩევდენ თავთავიანთ კან-
დიდატების ღირსებას, იმდენათ უფრო მიუღვამელად
სჯიდენ ერის წარმომადგენელნი და მართლაც უკე-
თესი კანდიდატის ამორჩევა ჰქონდათ გულში ამოჭ-
რილი. ყოველ ქალაქში, ყოველ სოფელში, ასე გა-
სინჯეთ, ყოველს ოჯახში, მხოლოდ ამ ორ კაცზედ:
ჰარისონზედ და კლეველანდზედ, იყო მითქმა-მოთ-
ქმა, ლაპარაკი და ბრძოლა. როგორც ერთი პარტია,
ისე მეორე თავთავიანთ კანდიდატს აქებდა და მოწი-
ნაღმდევებს აძაგებდა. მაგრამ ამის გულისათვის არც
ერთს კანდიდატს არ უკადრებია ტირილი და თავის
შეწყალება, არ უჩივლია საზოგადოების წინაშე, ინ-
ტრიგებს მიკეთებდენ და ჯვარს მაცემდენო.

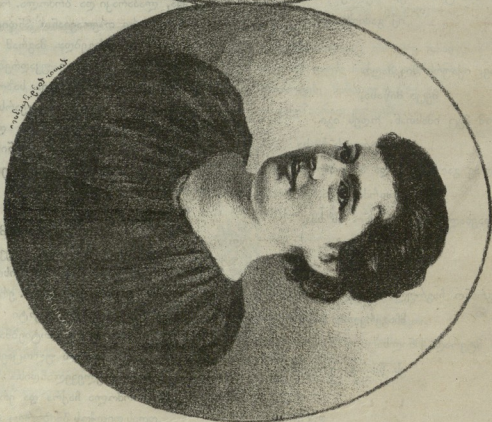
ბოლოს, როცა ერთი და ერთი წარმომადგენ-
ლებს შორის დამწიფთა გონიერი აზრი კანდიდატე-
ბის პიროვნების შესახებ, მთელი 52 მილიონი ერის
წარმომადგენელნი შეიკრიბდენ ვაშინგტონში და უყა-
რეს ცნეკი ძველ პრეზიდენტს და ახალ გამაყენილს
კანდიდატს. გამარჯვება დემოკრატელებს ერგოთ.
პრეზიდენტათ ამოარჩიეს კლეველანდი 277 ხმის უმე-
ტესობით. დამარცხდა ჰარისონი, როგორც უარგი-
სი. რამდენათაც პარტიები. ერთმანეთზე დატაკებულ-
ნი იყენ, სანამ პრეზიდენტი აღირჩეოდა, იმდენათ
შემდეგ ამორჩევისა პარტიებმა ფერი იცვალეს, შერი-
გდენ და ერთმანეთს ულოცავენ საქმის კარგათ და-
ბოლოვებას. კლეველანდის ამორჩევისთანავე პარ-
ტიების ბრძოლა ჩაქრა და ერთი დაშოშმანდა.

დღეს თითქოს ბაიბურიც აღარ არის გუშინდელის
გამსეინებულის ბრძოლისა. ახლა ყველანი შერიგდენ
და ერთმანეთს ძმურად ეტკვიან. არ მგზავსებთან
ჩვენ ქართველებს, რომელნიც, რაკი ერთხელვე რა-

გრიგოლ აბრამიძის ძე, სანჯიქის მფლობელი, სანჯიქის მფლობელი, სანჯიქის მფლობელი

კარლ-ფრანც მუხომბერი

„სანჯიქის მფლობელი“

მე საგნის გულისთვის დაეტაკებინა ერთმანეთს, სიკვდილის მეტი იმათ ველარა შეარჩებებთ-რა.

დღეს კლეველანდი ითვლება ყველაზედ წარჩინებულ და საყვარელ კაცად იმისთვის კი არა, რომ ის დღეს მთელი შეერთებულ შტატების პრეზიდენტი შეიქნა, არა, იმისთვის რომ ის არის საუკეთესო და მასხაბურე-ბული და წარჩინებული მოღვაწე თვის ერის წინაშე. ეს მეორედ არის, რომ იმას ამერიკელები პრეზიდენტად ირჩევენ. პირველად ის ამოირჩიეს ამავე ადგილზე 1885 წელს. გროვერ კლეველანდი დაიბადა 1837 წელს. როგორც კი გაათავა უმაღლესი სწავლა, მაშინვე ნიუიორკის ქალაქში ადვოკატობა დაიწყო. შემდეგ ბუფალოს შტატში ამოირჩიეს ქალაქის მოურავად და ამ მასხაბურში ძალიან ისახელა თავი, როგორც საუკეთესო ქალაქის გამგე და საერო საქმეების მშვენიერად წამყვანი. ბუფალოს შტატში მეტად დატეხული და ცუდს მდგომარეობაში იყო. წინააღმდეგს გამგებლებს ქრთამების დებისა და საქალაქო ფულის ჭამის მეტი არა გვეცემებინათ-რა. კლეველანდი იყო მეტად უანგარო და მაგარი ხასიათის მექონი. იმან რასაკვირველია, ურიგო კაცები გადააყენა. გამოიწვია ჭკუიანი, საქმის მცოდნე და უანგარო კაცები ქალაქის მოხელეებათ. ეს დატეხული ქალაქი მალე განამშვენიერა, გაამდიდრა, ეპრობაში დააწინაურა და ამით მთელი შტატის მცხოვრებლების სიყვარული მოიპოვა. ის შეიქნა სახელმწიფო თქმული, როგორც სახელმწიფო გამგებელი და მალე ამერიკის სატახტო ქალაქში ნიუიორკში ამოირჩიეს მთელი ქალაქის და ნიუიორკის მახრის სახელმწიფო გამგებლად.

მისმა წინამორადილემ, პრეზიდენტმა პარკისონმა, ძალიან ცუდათ წაიყენა საქმე. ის ნიშნავდა სახელმწიფო მოსამსახურეებს მიღგომით და რაც სასარგებლო და გამოსარჩენი საქმეები იყო შეერთებულ შტატებში, ყველას თავის მახლობელ ნაცნობებს და მეგობრებს აძლევდა; ის კი არა, სახელმწიფო ხაზინიდან შესაწევარ ფულებსაც ურიკებდა, ვითომც წარმოების ხელის გასამართავად. მის დროში რკინის გზებზედ საქონლის წასაღება წამოსადები ხარჯი მეტ-ნაკლები იყო სხვა-და-სხვა მაზრებში და ამით ბევრი ხალხი ზარალობდა. ამის გამო ხალხმა შეიტყულა ის და ისევე კლეველანდისკენ მიაპყრო თვალი.

ამოირჩიეს თუ არა კლეველანდი პრეზიდენტათ, მაშინვე გამოაცხადა, რომ რაც თავის წინამორადილეს დროს სახელმწიფო გამგეობაში უსწორამსწორობა და უწყნარობა იყო, ყველა უნდა გაუმჯობესდესო. რადგან სხვა-და-სხვა გვარის სააღებ-მიღებო

წინა-ზომები და სხვა-და-სხვა ღირსების ფულები ეპრობას აენებს და მრავალი ზარალობს, ამისთვის უნდა შემოვიღოთ ყველა შტატებისათვის ერთგვარი ფული და ერთგვარი წინა-ზომა. კლეველანდი ახლა ნან წლის კაცია; მაგრამ ჯერ კიდევ არ დაკარგვია ეპრობის გონების ძალა და მზნებობა. ის მომეტეხული და საყვარელი კაცია ყველასთვის და ბევრი იმედოვანეთ მისი მზნებობისა, გამოცდილებისა და ჭკუისა. არა ნაკლებ საყვარელი და პატყეცემულია მისი ახალგაზდა და მშვენიერი სახის ცოლი. იმასაც დიდი ღვაწლი მიუძღვის თავის სამშობლოს წინაშე ქველმოქმედების საქმეებში.

ქსელ-ქსელი ანბები

ს რ შეიძლება, რომ შენებურათ, ძველებურათ ისევე ქსელ-ცხელ ანბებს მიჰყო ხელიო! — მე უბნებიან ზოგიერთები და იმ დალოცილებს ის კი ავიწყდებათ, რომ ყოველგვარ მოვლინებას თავისი შესაფერი დრო და ჭამი აქვს: გაზაფხულს მოაქვს ტყილი და საამო სითბო, ზაფხული სიცხეს აქვს და შემოდგომის მიწურულზე, ზამთრის პირად, სიცხე ეკბინება!.. ჩემი გაზაფხული წავიდა, ზაფხულიც თან გაჰყვა და შემოდგომის მიწურული ზამთრის პირს მიადკა.. და ტყილა ხომ არ არის ნათქვამი: „კოკასა შინა რაცა სდვას, იგივე წარმოსდინდება“. გაციებულ გაყინულისაგან რაღა სიცხე გამოვა?..

„კი, მაგრამ ვისაც სახაზროდ კრა მოუშნადე-ბია, რომ გააჩალოს, დეინც საკარეთაეც ქურქს შეიკრავს, იმასთან სიცხეს რა უნდაო?“ — იტყვიან ზოგიერთები — „და შენ ხომ სხებმა მოგომხადესო?“ — რაღა ვეთქმის?! ჰვი-ჰვიო, ფიქრბეიო!.. აქ ერთი ძველებური ხალხური შირი მაგონდება:

„თქვენ რომ ცხენი მიწყალობეთ,

ცალი თვალი აქვს თეთრია!
მანდ თურმე მუნი სკაროვდა,
აქ გამაჩნდა მკეთრია ..

წყალში ჩამოწვა მახრობდა,
ძლიეს შემეწია ღმერთია,
ნეტაეი არც თქვენ გებოძათ
და არც მე წამომერთია!..

დიად ზოგიერთ საჩუქარსა და წყალობას ისა სჯობს, რომ პირაქეთ გზაზე დაგიხედნენ გასაღულჯად

და წავართვან რამე. აბა, რა სასურველია, სახელი შენი და სახრავი სხვისი?

ბატონმა ერთგულს ყმას ძველი ჩოხა გახადა და ქურქი უზოძა, მაგრამ მოურავებმა და კარის-კაცებმა იწყინეს: სადა აქვს ბატონს ამდენი, რომ გასაჩუქროსო? ჩაიღდეს ის ქურქი ხელში, ხან ერთი წამოისხამდა ზოლზე და ხან შეორე. — გუსაც უზოძეს ის კი განზე იღვა და იძახდა: ბატონო! არ მინდა ვცთქენი წყალობა, თქენი ქურქი ისევე თქენ მოგახმაროსთ ღმერთმა! ისევე ის ჩემი ძველი ჩოხა დამიბრუნეთ, რას მერჩითო!.. აღდგე როცა ჩემი ძველი ჩოხით დადილოდი, ბევრი თანამგონობი მყავდა, ხან ცეცხლთან მიმიწვევდენ, ხან სახლში შეყავდი, ხან საფარს მამლეოდენ და ახლა კი ყველა იმას მეუბნება, ქურქი გაჩუქეს, რა უყუე? სად გაქვსო და სხვანო. მოდი და გაიპართლე თავი?!

საბძელმა უთხრა ქარსაო:

რას შემომშუი კარსაო?

ქარმა სთქვა: კარი გამიღ!

მოგიტან საჩუქარსაო:

ბზე შევაროვა გრიკალმა,
კარებზე მოგახვეტო!
მინდა შინ შექოგიტანო,
სხვისთვის ვერ გავიმეტო.

საბძელმა უთხრა: მოშშორდი!
და გვერდი ამიარეო.
სადაც გიხვეტავს შენ ეგ ბზე,
იქავე გადაჰყარეო...

ვიცი, რა მემღენც ბრძანდები
მაგ ძღენისაც ვიცი ფსიო:
ერთ მუქას შინ შემოიტან,
რომ გაიტანო ასიო.

ასე იმღერდა ის დასაჩუქრებელი კაცი და თანაც სიცივე აუკანკლებდა. — ასეა ჩემი საქმეც, მაგრამ მე კი, ღმერთთან სწორი სჯობს, სიცივით რომ მოვევლე, ის მიჩრჩენია, კარის კაცებთან ღრეკას!.. დეე, ჩემი ძველი ჩოხაც პირიქით იმათა ჰქონდესთ და თუ სიცივემ დამკრა საეადმყოფო სიხებს მაინც მომცემს, ერთხელ კიდეც რომ ამპოოდოს... ისე, როგორც ახლა!.. დიად, ახლა მე ბოღდას დავიწყებ და თუ ვერაფერი აზრი გამოიტანათ, ნუ გეუცხოებათ! — თვალმა სთქვა: „რომ შუაში საზღვრად დიდი ცხვირი არ გვედვას, მე და ჩემი მგზობელი ერთმანეთს ამოესქამდითო!“ ამას სწორეთ ქართული თვლი იტ-

ყოდა!.. საკვირველი ხალხია, ქართველი ხალხი: თითოთაოდ, ცალ-ცალკე ყველა კარგია, ერთად კი არაფრათ ჰქირან. ერთად ერთი ქართველი, მარტო თავის-თავად, ყველა გმირია. რა საქმესაც უნდა შეევიდოს — მოერევა... რა უღელწიაც უნდა გააბა — გაიტანს და კვალს დასდებს; მაგრამ თუ მეორეც ამოუყენე გვერდით, ერთი მეორეს გაღახავს, განააცარქეჭავენს და საქმეც, გაღაფდებან!.. ეს უბედურებანი თბითვე, ძველიდანვე უკან დაეღვენეს... ქართველებს ყოველთვის გვეყოლია მისთანა გმირები, რომელთაც ქვეყნის ფეხზე დაყენება შესძლებიათ, მაგრამ იძულებული ყოფილან თავისი ძალ-ღონე მოწინააღმდეგებთან ბრძოლაში დაედიოთ და ქვეყნისათვის კი არა ერგოთ-რა! — ერთს გიორგი სააკაძეს ასი თვისურაზი ეწინააღმდეგებოდა... ხელს უშლიდა, ერთს სოლომან მდივანს ათასი ზურაბი სდევდა!.. დღესაც საზოგადო საქმე ჩვენ ყვერბათ მიგაჩნია: ქვემო უბანი, ზემო უბანი, პამულები სახედრებზედ, კიენა, მუშტი-კიეი, შურდული, ხრიალი, ღრიალი და სხვა-და-სხვა... ვანსხავება ის არის, რომ ყვერნობა ერთს დღეს, ორშაბათსევე, თავდება... ყველამ იცის, რომ ზუმრობა და მასხრობა არის... მეორე დღეს სხვა და სხვა უბნის მოკრივეები არა თუ აღარ ემღერან ერთმანეთს, კიდეც აქებ-ადიდებენ: იმათ უბანში კარგად იკრივა აკოფამო, ჩვენს უბანში მიხაკა იყო მარჯვეთ და ორივე ერთად ღმერთმა აღდგერქედლოსო და სხე... ჩვენი ყვერბობა, ესე იგი საზოგადო საქმე, კი უფრო დავარქიანი და საზოგადოა... თუ მართლა ყვერნათ არ იწაბე და ეწინააღმდეგე რა-ზემე, მტრობასა და მრისხანებას ბოლო აღარ ექნება!.. საშვილიშვილოთ გადადის!.. ბრაზი სიმაართლეს აქარწყლებს და მოკამათებებს სწორ მხედველობას უკარგავს! — ერთხელ ერკლე მეფეს შეთქმულობა გაუმელანეს; 'შეთქმულების სახელიც უთხრეს და მათ რიცხვში კოკირიკიც გამოურიეს! დიდება შენს სახელს ღმერთოო! — ბრძანა 'ერკლემ — ყველა, ყველა, მაგრამ ამ კოკირიკს რაღა სჯიდაო?.. — ამისი არ იყოს, მოკამათებები, ესთქვათ, ერთმანეთს ებრძვიან, ამ წერილ ფეხობას რაღა სჯის? რა უნდათ? ღმერთო ხომ შენ იცი, რომ იმათ გამოირყეული არა აქვსთ საგანი და მხოლოდ ფეხის ხმასა ჰყევიან!.. მაგრამ რას ეამბობ, ფეხის ხმას კი არა ჰყევიან, თავის საკუთარ კუჭსა ჰყევიან!.. უნდა ვამოეტყველო, რომ ძალიან კუჭის ამყოლი კაცი ვართ!.. საზოგადო საქმეს ერთ თავის დაკრას შეესწირათ და ერთ ძეხვით გავყიდით. და სიტყვით კი ყველა ძალიან თავ-დადებულები ვართ ქვეყნისთვის!

ისე ლოყმას არას შევსკამ და არც დაველე სადღევრძელოს, რომ არა ესთქვა: გაუმარჯოს, გაუმარჯოს საქართველოს!..

მაგრამ როცა არასა ესკამ და არცა მაქვს მე კახური, მაიწყდება საქართველო და იმისი სამსახური..

ამ სიმართლეს ვერ დაფიქრებ, გინდა მოველო კილით-კილით, გამოეტყულები, რომ სამშობლო მე ჩემს კუჭზე ჩამოვიკიდ.

ღიად, ჯერ კიდევ ჩვენი მამულის შეილობას კუჭზე წვეთი ვერ აუწვევია, რომ გულამდი და ტენიამდი მიაწიოს!.. სადილობამდის სხვას ვგრძნობთ და სხვას ვფიქრობთ და ნასადილდეს კი სულ სხვასა.— კიდევ კარგი, რომ ჩვენი ჟუნალ-გაზეთები დიდი-დიდობით გამოდიან და არა საღამობით, ნასადილდეს, თორემ არა დევეჯერებოდათ-რა... ღმერთთან სწორი სჯობს, ახლაც კი ზოგიერთი რაზეები ნასაუზმევს გამოდიან და ცოტა არ იყოს, კუჭობის თამაზობენ და იმღერიან, მაგრამ ღმერთმა შეუნდოსთ იმით, მეტრც არა მოეთხოვებათ-რა. „კოკასა შინა რაცა სდვას, იგივე წარმოსდინდებისო“... მეტი რაღა არ-გოს იმათ უბნელებს... მაგრამ უყაცრავად, ახლა კი შევიტყვე ჩემს თავს რა აზოდებს.. ოცნებას შორს მიყვევარ და თვალწინ სულ ძველი ამბები მე-ხატება.

სჯობია, ჩვენ დროს თავი დავანებო და ისევე ძველ დროში ვადავიდე:

შახაბაზი რომ კახეთს შემოესია და დღეამწის-თან გასწორებს უპირება, ალავერდის ტაძარში შევიდა და პირველად დაიძახა, და თავის მზღებლებსაც დააძახებინა „ჰალო! ჰალო!“ და თანაც შურმა აიტანა: იუქრა, თუ ეს ტაძარი არ დაეაქციე და ზედ შენეთი არ ავაგე, მე ამ ხალხში ვერას ვაგებდებო. გადასწვეტა გუნებაში, მაგრამ, ის ისეთი კაცი იყო, უშიწეზოთ ხელს არას ჰკიდებდაო, ყოველთვის მიზნეს ეძებდა და ხშირათ კიდევ გამოიგებდა ხოლმე... ახლაც, რასაკვირველია, სურვილი არ გამოამყლანა და მიზნეს ევლოდა. არ გაუყლია ბეგრს ხანს, რომ ატყდენ ზოგი ერთი კახელები და დაიწყეს საჯაროდ ფერილი: ეს ალავერდის ტაძარი არ ვარგია, უნდა დაეაქციოთ და სხვა გვარად გადაეკეთოთ; კინაღამ ხალხი დაჯერეს და აიყოლიეს... მაგრამ ამ დროს

გამოვიდა საპირდაპიროდ დავით ასლანიშვილი, ჯანდიერი, მიხედა, რომ აქ რალაც შახაბაზის მანქანებაა და თუ ის ტაძარი დაეაქციეთ, მერე ახალს აღარავინ აგეაშენებინებსო! მეჩეთად გადააკეთებენ და სულ „ჰალო! ჰალო!“ გევაძებენო... მიუბრუნდა მოწინაღმდეგებს საჯაროდ და უთხრა... ბატონებო, რაც გულში გეძინეს, იმას საქვეყნოდ ვერც თქვენ აცხადებთ და ვერც მერე. თქვენ ქვეყნის შიშითა და სირცხვილით და მე კი ბატონის შიშითაო.— ისა სჯობს ერთი არაკი მოვავონოთო:

სტამბოლში ურია და ერთი ქრიტიანი შეიბენ... ეინ უფრო მკოდენ ვართო!.. ბვერი რამ დაუმტკიცეს ერთმანეთს და ბოლოს ურიაშ უთხრა, ქრიტიანს: აბა, ახლა, ერთი წმინდანები ჩამოთვალე... რამდენი იყო?—ქრიტიანმა სულ ყველა დაუსახელა.— მაშინ ჰკითხა ურიამ, მახალი რად დაგავიწყდაო.

„მაჰალი როდის იყო წმინდათაგანია?“ უპასუხა გულ წრფელად ქრიტიანმა.—იქ თურმე მოწმედ თათრები დავსწრენ, სტაცეს ხელი ქრისტიანს და ჩამოაღრჩეს. მეც იმ ქრისტიანის ღღეში მაგებებთ, თორემ, ხომ იცით, რომ მტყუნაი ხართ და მე აღარა მეთქმის რაო, მიუჯო ასლანიშვილია. ხალხმა რალაც იგულისხმა მაშინ და ალავერდი დღესაც ისევე სდვას. კი, მაგრამ რათ გინდა დღეს ფეკლებური ამბავია? ევებ მკითხოს ვანმე, და მე თვითონაც არ ვიცო. . ფვიცე სკოლის ბობოლაებს... და სანამ სიცხე არ გამომელევა სხვასაც ვიტყვი: არავის ერისთავი ზურაბ დიდი გამოჩენილი კაცი იყო, ბვერი მომხრე ჰყავდა: ღორმეტყლავებს საწუწკრით იმარჩილებდა, სხვებს შიშით იმარუნდა, რადგანაც შახთან შესულად იყო და კარს კაცებს ემეჯობებოდა.—მაგრამ ახირებულა კი იყო ხანდინან. ერთხელ ერთს ქვეყნის მოლაღატეს დაფარა წყალობის კალთა და ქვეყანაში საქებრად გამოჰყავდა. „ეჲ როგორ გეკადრებათო, მოახსენეს ზოგიერთებმა. ეჲ კაცი ხომ ქვეყნის ორგულია და მტერიო!.. კი, მაგრამაო... ბრძანა ერისთავმა—ერთ კარვს საქმეს უპირებს ქვეყანას და, აბა, ხელი შეუწყვეთო“!.. წინ წამოღდა ერთი ვილაც არავის პირელი და ეს არაკი მოახსენა: ერთხელ ეშმაკმა გუთნეული გააბა და ხენა დაიწყო. შეხედა, ბეჩაემა ხალხმა და სთქვაო; ბიჭოს, ე ჩვენი ეშმაკი არკი მორჯულღებულა ტკევილი ხელობა დაუწყიაო: მიეშველენ: ზოგმა სახრე მიაწოდა, ზოგმა „ხიო“ მიაძახა; ზოგი წინ წაუძღდა და სხ. ეშმაკმა დახნა ხედაბუნე ხელ-შეუშლოვად, დასთესა და გაქრა:—გაიარა ხანმა. ამოვიდა თესლი და დამწოდდა. მაგრამ რა? მისთანა თქვენს მტერს!.. სულ წარი და

რომ თავი მიხეზი კაცის ტანის ავადმყოფობისა ჰქვრივყო და სხარდოვი არ არის, არამედ ისეთი რამ არსებობს, რომელნიც ჩვენი თვალთ არ ხედავთ. ბოლოს მოაგონეს გამდიდრებული შუშის, რომელსაც მიეროსკოპი დაარქვეს, და რომლის საშუალებითაც დაინახეს წყალში, ჰქვრივ და კაცის სისხლში ისეთი წვრილმანი არსებანი, რომ უზარალო თვალთ არ ხედავთ. როდესაც დააკვირდნენ ამ წვრილმანს არსებებს მიეროსკოპით, შეინახეს, რომ იმათ თავისებური ცხოვრება აქვთ, მრავალბიან და ბოლოს კვდებიან. ამ არსებებში ბევრი ისეთია, რომ კაცის ავადმყოფობისათვის არაერთი გავითრი არა აქვს და არც ჩნდება კაცის ტანში; სხვანი კი ჩნდებიან კაცის ტანში და იქ მრავალბიანს, ხდენენ სისხლს, კაცის ტანის ორღანებს სჭამენ და ბოლოს ჰკლავენ. აი, ამ გვარ არსებებს მერნაიერებმა უწოდეს ბაქტერია, რომელიც წარმოსდგას ბერძნული სიტყვისაგან Bacterion, bactron.

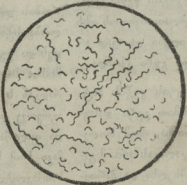
ბაქტერიონ ანუ შემოკლებით ბაქტრონი, ქართულად თარგმნება „ბაწია ჯობანდ“, ანუ „წვირად“. ასეთი სხელი იმისთვის დაარქვეს ამ წვრილმან არსებას, რომ ის მართლაც ემსგავსება ბაწია წვირის ხატებს.

ამ სხით ბოლოს მაინც გამართლდა უძველესი დროის კაცობრიობის შეხედულება ყოველ გვარ ავადმყოფობაზედ, რომ ყოველი ავადმყოფობა წარმოსდგება გარეშე არსებისაგან. თუძვდ ეს არსება არ არის რაღაც ძველად წარმოდგენილი ავი სული; ან ქართველების ბატონები, რომელნიც თურმე ზღვიდან მოკვირითობდნენ რაშებით, შეესოადნენ სწყაღდის კაცის ტანს და გუქდნენ, აწუხებდნენ და ჰკლავდნენ; მკრამ მკეთილად ხსნა მერნაიერის შესხედულებით ყოველი ავადმყოფობა ჩნდება ბაწია არსებათაგან, რომელთაც მხოლოდ გამდიდრებული შუშით ვხედავთ და რომელნიც მოაქვს ან ჰქვრის, ან გამოიყვება ავადმყოფის ტანსაგან, მის ტანს, ან განავლს და გდაეხება სხეებს.

ეს ანაზი მერნაიერულად პირველად დამტკიცდა ათხანსე კირხერმა 1646 წელში. ამან გამოაცხადა 250-ის წლის წინაჲ, რომ ჭირიან კაცის (ყვიით ავადმყოფის) შუწეში მე ვხეხილო ჭირის ბაწია ჭია და, აი, ეს ბაწია ჭია არის ჭირის მიხეზი, ან თვათთან ჭირი. შემდეგ ორას წლის წინაჲ განმდობაში მერნაიერის მეურნეანის სმირად უკვირებდებოდა, რომ ავადმყოფობის მიხეზი სხვა-და-სხვა წვრილმანი სოკოები, ანუ ჭიანის ხაირი არსებები იყო, რომელნიც მხოლოდ გამდიდრებული შუშით, ანუ მიეროსკოპით შეინახებოდა სოლმე.

დასაბუთებით და დაწერილებით ამ სხეის გამოკვლევა ჰქვდა ჩვენი დროში ორს დიდს მერნაიერს იფრანცუზს პასტერს და გერმანიელს კოხს. ამ მერნაიერებმა მიეროსკოპის საშუალებით, რომელიც სოთასჯერ და შვიდასჯერ ღდიდება და მასთან თვალ-სახინოდ გააჩრქვეს ყოველ არსებას, შეინახეს, რომ სხვა-და-სხვა ავადმყოფობის მიხეზი სულ სხვა-და-სხვა გვარი ბაქტერიებია, რომელნიც გარეგანი სხით და თვისებით განიარქვეან ერთმანეთში. მკვლელთად, ჭვერჭვის ბაქტერიას მართლად გდატყვიანდეს წვირისა, ხოლერის ბაქტერია კი ბაწია ღორბაგის, ანუ მიძის. (იხილეთ აქ დასტული ბაქტერიები, ანუ ბაცილები). ბაცილა სახელად ნიშნავს გმელს და ბოლო-წვერთან არსებას. რადგან ხოლერის ბაქტერიას ამისთანა შესხედულობა აქვს, ამისთვის იმას დაარქვეს ბაცილა და არა ბაქტერია.

ბაქტერია, ანუ ბაცილა არის სახელად გვერცხნიანი და როგორც გვერცხს აქვს გარეთი კანი, ანუ ბაგა, კანის შიგნით ცილა, ცილას შიგნით გული და გულს შიგნით შთანახენი, რომელიც შემდეგ განყოფიერებისა გაიხრდება ცხოველად, ანუ მცვერბად, ისე ბაქტერიასაც აქვს ბაგა, ბაგის შიგნით წობილი, ანუ ცილა, წობილს შიგნით შთანახენი. ბევრი ბაქტერია მრავალბიან თესლით. ხოლერის ბაცილებს კი ჯერჯერობით თესლით გამარბელებს გვრ შეინახეს. ის მხოლოდ დაიყოფიება ნაწილ-ნაწილად და თითო ნაწილი ჰხდება ცილა ბაცილად. მერნაიერები და რქმუნდენ, რომ ხოლერის ბაცილა არის მერნაიერული სოკო.

ხოლერის ბაცილები

შეკვლად გვერცხის ბუდეთ მანხათ ინდოეთი, სახელად, ის ალაგები, სდაც დიდი მდინარე კანკესი შეუერთდება ინდოეთის ზღვას და იქიდან გაყოფება ინდოეთის ზღვის კადებში, მდებარის მხარს. აქ ერთი ალაგია, რომელსაც ეწოდება მალა, სდაც მრავალი წყრობია და ჭები. ხოლერაც ამ ჭებში და წყლებში და მალის მიწას სიდაც ჰხდ ბოლდის. ამ ჭებნიდან დრო-გამოშეებით სენი წამოიყვება სოლმე მკვარებს, ავადბოთებს და მოიადის ჭებნიერობის.

ჩვეს ჭებნიში მოსულას ხოლერა 1820, 1830, 1838, 1865, 1875 წლებში. წარსულს წელს ეს სენი შემოვიდა სპარსეთიდან ბაქშიში და ბაქიდან მოიარა თელი საქართველო. მდინან დიდი ზარალი მისცა ქართლს და სხედების მხარის. სდაც იყო კაცობისავენ. კადე უზროს ხელები იქრეთში.

ყველაზე შესანიშნავი იყო ქ. ტრევიზისის ბრძოლას ხოლერის წინაღმდეგ, თითქო მტრის ვარსივით ჰქონ-

და ამ ქალაქს შემოერთებული ეს სენი. ქალაქის გამგეობის წარმომადგენელნი მათ მიერ მოწყვეულ ქაიმებასან ასე იბრძოდნენ, თითქმის ამ კარობრიობის მომსწერელს მტერს უმტკუნებოდან და არ უშებებდნენ შიგ ქალაქში.

ამის გამო იმ დროს, როცა ტფილისისა გარეშე იმ ადგილებში ხსენი იმუხრებოდა, თვით ქალაქში დღიორად ათი, თომბეტის მეტი არ ჰხდებოდა აუღ. ისიც ძლიან იშვიათად. უფრო სშირად დღეში ერთი, ორი, ან სამი თუ გახდებოდა აუთ ხოლერით, მეტი არა და იმთვანს ნახებოდა არ კვდებოდა; მისნი როგორც სოფლად ეს სენი მძინებოდა იქნებოდა. სოფელს ახალქალაქში, სიცა ომისს თომბეტის ირინებებს, ამ სენის მცხოვრებლების რინესი თითქმის კანასხურად; ორასზედ მეტი მოკვდა. ამგვარივე ზნარდი მინცა ზოგაერთ სოფლებს ახლდინის მისრში.

შესანიშნავი გამოკვლევა მოახდინა მერნაერმა კოხმა 1884 წ. ანდოეთში. იმან დაამტკიცა, რომ ხოლერა მცენარეული სოკო არისო და ვისაც კარგი სტომაჰი აქვს და ბლომთი ვუქსი წვენი, იმს ხოლერა არ კვადებო და კერდ არან უსამისო, რადგათ თვითონ ვუქსი წვენი ჰქვასო ხოლერის ბაცილებს. დასამტკიცებლათ თვითონ იმან განაულებს ერთი ზეშვი ხოლერის ბაცილები და აუღ არ განდა, რადგან მას კარგი მომუხლებული ვუქსი ჰქონდა.

ხოლერა უჩნდება და ჰქვას სუსიტის ვუქსი ზეტრონის, ან ვისაც ღვიბის და ოტვის სითი ვუქსი დასუსტებული აქვს. ამის გარდა კოხმა შენიშნა, რომ ხოლერა ზოგ ალგანს ძლიანს ჩნდება, ზოგ ალგანს არა. მაგალითად, 1849 წელს სავთრანეთში მარსელსა და ზარიეთში საშინელი ხოლერა იყო; ღვიბის ქალაქში ერთივ არ გამოდარა აუღ. ამ დროს იქ ხსენი აუხსენდა, მთავრობას განუღო. მარსელდინს აუარი გავზახვის ღვიბის დასამუხლებლათ. ამ ვარში ხოლერისანი აუთ-მოთვები კვდებოდნენ, მაგრამ თვით ქ. ღვიბისში არ განჩინდა ხოლერა და არც მცხოვრებლებს დამართინათ.

წარსულს წელს გარში იყო საშინელი ხოლერა, სოფელს მეკრისკეშიაც განხდა; მაგრამ ხელთიხნის სოფელს, რომელიც მეკრისსკეის გზასე მდებარეობს, ხოლერა არ მკარებია.

დაკვირვებით გამოკვლეულია, რომ რომელი ნიდა-ვიც სკულია და ნოტიო, იქ ხოლერა ძლიან მოქმედობს, კლდინ ადგილებში კი, სიცა ნიდაგს ჰქვს წველი ცოტა არის, ხოლერა თესს კერ ივადებს. სსვათა შორის ამით აინსნება ის შემთხვევა, რომ წარსულს წელს კუკიის და აუღბრისკეის, სიცა უფრო სუსიტის ადგილებია, უფრო ბევრი ხოლერისანი სადგამები, უფრო ბევრი ხოლერისანი აუღმუთვები იყო, ვიდრე მთაწმინდის

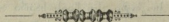
მხარესე და სოფლადკში, რომელიც კლდინს ნიდაგსე მდებარეობს.

ციუს ჰქვას ხოლერა არ ვრადება. სშირად ხოლერა სმითარშიაც მძინებარებს ხოლემ და ხსენდინს ანდოეთდინ თითქმის უთხრდის ოკანსემდის ვრცელდება.

კოხის აზრით ხოლერის ბაცილა თვითონ თვისითაც კი არ არის მომკვდინებელი, არამედ მისი წვენი და ლეშის მომკვდინებელი. მერნაერები ამ წვენს უწოდებენ ზეტომანს, ანუ ტოკსინს, რომელიც წარმოსდგება ბერძნულის სიტყვისსვანს ტოკსიკონ-გესლი. რადგან ბაცილა გამრავლება, მეული ბაცილები კვდებიან და ამ ბაცილების ნაშთი, ნაწარმოები არის ტოკსინი; აი, ეს ვქვსო ჰქვასუ ს დაძიანს.

რადგან ვუქსი წვენი მშინე ჰქვასუ და აქრობს თვითონ ხოლერის ბაცილას, ამის გამო არც ტოკსინი ჩნდება სტომაჰში და აღარც კრე ხდება ხოლერით აუთ. ვუქსი წვენი გარდა ხოლერის ბაცილას ჰქვასუ უოკვდინარი ცხარე სიმევე, მკვადითად ცხარე მძარი, მართიან მძარი და კარბოლის მძარი. ამისთვის ზირველი საშუალებას ხოლერისბის დროს კაციისთვის შემდეგი საშუალებას მეკრულაბს სქამოს, სუფთათი იგსოკროს, თას გუფთრისხადეს და ვუქსი არ წახინდინოს, სშირად იგვალოს ტანისამოსი, სიცვალი მელვარეში რეცხოს და ძლიან განშროს, რადგან სველი სიცვალი მირავლებს ხოლერის ბაცილებს. აგრეთვე დამწლი, ან უმწიფარი ხელი ასუსიტებს ვუქსს და ფადართობას აღბრავს სტომაჰში და სუსტი სტომაჰი სომ სუფსოკო ნიდაგთ ხოლერის ბაცილებს განსმრავლებლად. სხსლის და ელის უსუფთობა, ზეშვი და ნიკავი აგრეთვე ძლიან კარცა ნიდაგთ ხოლერის განსმრავლებლად. ამისთვის კარცა საშუალებას სოფელში კხო-სახლკარის სისუფთავე, წმინდ წყროს და გადაღლებული წყლის სმარება ხოლერობის დროს.

წარსულს წელს ტფილისში და ტფილისის გარემო ადგილებში შენიშნეს, რომ ზეშვიან წყრობებში, ზეშვი და თვითონ მტკერის წყლმარ ხოლერის ბაცილები უჩნდა უოფალიყო. ამისთვის თვითონ მტკერის წყლი ავრბლეს სასმელად და აუქვლის წყრობის ხლდის არავის ავრბდნენ, რომ არ წახინდინათ, რადგან აუქვლის წყრობები მთლებით გამოდის ტფილისში და მცხოვრებლები მხოლოდ იმს სმარობდნენ.

კიდევ სათავად-აზნაურო სკოლის გამო

ჩვენადნელის „ივერიის“ 24 №-ში დაბეჭდილია ამ განხეთის უცნობ თანაშრომლის წერილი სათაურით: „ჩვენ აზრი სწავლა-აღზრდის სისტემის შესახებ“. ამ საკმაოდ ვრცელ წერილში ავტორი ამტკიცებს, რომ ტფილისის პროგრამითი თორთ ჩვენის სკოლა თავის კლასიკური პროგრამითი თორთ ჩვენის ქვეყნისათვის უსარგებლოა და რომ საჭიროა ამ სკოლის პროგრამის შეცვლა და სხვა ტიპის სკოლის დაარსება, რომელიც ჩვენს მიწათ-მომქმედ ერს უფრო გამოადგება. მაგრამ არც ეს ავტორი და არც სხვა დამწუხრებელი ამ სკოლისა არ ამბობენ, თუ ახლანდელი სკოლის მაკვირდა რა ტიპის სკოლა სურთ. „ივერიის“ თანაშრომელი განსაკუთრებით ძველი ენების წინააღმდეგ ლაპარაკობს და სკოლის დამფუძნებელთ ბრალსა სდებს, პროგრამაში ძველი ენები რად შეიტანეთო. მაგრამ პროგრამა ამ სკოლისა სრულიად ეთანხმება მთავრობის სკოლების პროგრამას, რუსეთში, გერმანიიდან შემოდებულს დღესადელი ენობის სახელმწიფოებშია და აქამდის ყველა სკოლებში კლასიკური პროგრამითა სწავლობდნენ და დღესაც ამავე პროგრამით სწავლობენ. გერმანიის თვით რეალური სასწავლებლებში ახალ ენებს გარდა ერთ-ერთ ძველს ენასაც საპატორ ადვილი აქვს დათმობილი.

მერე რასა ეხედეთ? იმას რომ დასაყვებითი სახელმწიფოებში კლასიკურმა განათლებამ დიდი და შესაძინევი სარგებლობა მოიტანა. კლასიკიზმის ქვეყანამ გერმანიამ უმაღლეს კულტურულს განვითარებას მიიღწია. განათლება რომ წინ მიდის, ყოველისფერი იცვლება და უმჯობესდება და ახლა ევროპაშია, მართალია, არის იმაზედ ცილობა, სკოლებში ძველი ენები დაეტოვოთ თუ განვადვივოთ; ვაშა-ჩენელი პედაგოგებიც კამათობენ, მაგრამ დღესაც კიდევ ეს საგანი გადაწყვეტილი არ არის.

ჩვენს სათავად-აზნაურო სკოლებში პირველშივე მთავრობის პროგრამა იქნა შემოღებული და პროგრამაზელი კურსი დაარსდა, იმისთვის რომ, ამით სრული კავშირი დამკარგულიყო სახელმწიფო გიმნაზიებთან; მხოლოდ ჩვენ სკოლებს პროგრამას მოემატა დედა-ენა, რომელსაც ჩვენს სკოლებში შესაფერი მნიშვნელობა მიეცა. ტფილისის სკოლის დამფუძნებელი ფიქრობდნენ შემდეგში სრულის გიმნაზიის დაარსებასაც და საქმე თითქმის საქმეზედ იყო მიყვანილი.... იმათ იმედი ჰქონდათ საზოგადო თანაგრძობისა და სათავად-აზნაურო ბანკის შემქმე

ობისა, რადგანაც ეს ბანკი უმთავრესად თავად-აზნაურთა შეილებს აღსაზრდელად არის დაარსებული. მართლაც ეს აზრი რომ არა ჰქონდათ, თავად-აზნაური ერთ გროშსაც არ გამიმეტებდნენ ბანკის დასაარსებლად. თავად-აზნაურობაში სრული თანაკრძობა გამოუცხადა და სკოლის ხარჯი-კი გაიფრია; მაგრამ მკითხველი თვითონვე მიხვდება, თუ ჩვენს საზოგადოებაში ვინ და რა აღმოუჩნდება ბოლომდე დამარჯობებლად ყოველსავე სასარგებლოდ განზრახულს საქმეს...

არც ერთი სკოლის მომხრე ძველი ენების მოტრფივალე არ არის, მაგრამ სათავად-აზნაურო სკოლის პროგრამაში მანაც იძულებული იყენ შეეცნათ ისინი, რადგან უნდა დამკარგულიყო საჭირო კავშირი სახელმწიფო გიმნაზიებთან, სადაც ჩვენის სკოლის შევირდები ბოლოს უნდა გადასულ-იყენ. ეს განზრახვა სკოლის დამფუძნებელთა შეძლებისამებრ აღსრულდა. ჩვენის სკოლებიდან ზოგნი შევიდნენ კიდევ კლასიკურ გიმნაზიებში, რეალურსა და სხვა სასწავლებლებში. უწინდელ დროსთან შედარებით ქართულად მოსწავლეთა რიცხვი ტფილისის გიმნაზიებში, მაგალითად, ერთი ორზედ მეტად გამრავლდა. ამ ბოლოს ხანებში ზოგნი მთიანნი უნივერსიტეტებშიაც შევიდნენ და იქ კურსსაც ათავებენ.

ამას გარდა, ამ სკოლის შევირდები, თვით ისინი კი, რომელნიც უკადურეს სიღარიბის გამო საშუალო სასწავლებლებში ეყრ შედიან, როცა შინ ბრუნდებიან, თავიანთ ბნელით მოკულს ოჯახში წერა-კითხვა მანაც შეაქეთ რუსულსა და ქართულს ენაზე, შეუძლიანთ იკითხოვნ სხვა-და-სხვა ადგილსა-კითხევი ბროშიურები და წიგნები, თუნდა იმავე მეურნეობაზედ და რაკი ვერკონდა არიან გაწერთინონი და შრომას შეეყუენ, შედიან თავიანთ შრომბოლეს ოჯახის მოვლას. მე თვითონ მრავალ მშობლისაგან გამვიგონია მაძლობა სათავად-აზნაურო სკოლისადმი, რადგან მათ შეილებსათვის სკოლის რიგიანი მიმართულება მიუცია*).

თუ „ივერიის“ თანაშრომელი მართლა თანაუგრძობდა ჩვენის ქვეყნის განათლებას, უნდა საუფრესავით ინახავდეს სკოლების ხასიათს—საზოგადო განათლების გავრცელებას. ამ პროგრამიდან ძველი ენებიც ადვილად დასათმობია, თუ მათ მაკვირად ახლებს შემოკლებით. დეე მაშინ ჩვენ სკოლებს თუნ-

* ტფილისის სკოლა 1879 წელს არის დაფუძნებული. 1871—75 წ. მე მასობის ბანკის თაობაზედ ტფილისში დიდმა თავად-აზნაურობამ მოიყარა თავი და ბევრმა ვერ მოახერხა თავის სახელისა და გვარის მოწერა დამფუძნებელთა სახელად.

* ეს წერილი რედაქციამ ორი კვირაა, რაც მიიღო ღრმად პატრუკულ კონსტანტინე მამაკაშვილისაგან, მაგრამ სხვა-და სხვა მიზეზთა გამო, მხოლოდ ამ ნომერში იბეჭდება. რედ.

და რეალური ხასიათი მიეცეთ, მაგრამ ის სავნებო-
კი უშველად უნდა დარჩეს, რომელიც საზოგადო
განათლებლას გვიძინენ და ამ გვარ სსწავლებლები-
დან გზა უნდა იყოს გახსნილი რეალურ სსწავლებ-
ლისა და უმაღლეს სპეციალურ განათლებისადმი.

მეცნიერება უნდა ისწავლებოდეს საზოგადო
განათლების სკოლებში, ხოლო მეცნიერების მოხმა-
რება ცხოვრებაში—სპეციალურში. მაშასადამე სა-
ზოგადო განათლების სკოლა არის დედა სპეციალურ-
ისა. ეს უყანასკნელი ვერ იმოგინებს, თუ საზოგა-
დო განათლება წინ არ მიუძღვის. ევროპაში ჯერ
დიდმა ხანამ ვაიარა საზოგადო განათლებისამ, ვიდ-
რე სპეციალური სკოლები დაარსდებოდა, მე-18 სა-
უკუნის მეორე ნახევარში და ჩვენს საუკუნეში.

ჩვენთვის საქართველოში საქირაა არა ერთი
და ორი სკოლა საზოგადო განათლების ხასიათით,
თეთი ათიც. გერმანიაში, განსაკუთრებით ვირტემ-
ბერგში, ბადენში და საქსონიაში, სადაც მრავალია
სპეციალური სკოლები, იქაც ერთს ამისთანა სკო-
ლაზედ, აგრონომიულზედ, ანუ ტექნიკურზედ ათი
მოღის საზოგადო განათლების ხასიათისა.

ბევრი საბუთი შეიძლება მოეიტანათ იმის და-
სამტკიცებლად, რომ საზოგადო განათლება ყოველ-
თვის წინ მიუძღვის სპეციალურს. ყველამ იცის, რომ
მეურნეობის საფუძველი ქიმია არის. სამასხურობიდან
გამოსულად არატოლერისტმა ენგელვარდმა, რომელ-
საც არც ერთ აგრონომიულ სკოლაში არა ყოფი-
ლა და მხოლოდ მკვიდრი საზოგადო სწავლა ქონ-
და მიღებული და ქიმია საფუძვლიანად გაცნობილი,
თეთი დაარსა თავის მამულში სმოლენსკის გუბერ-
ნიაში პრაქტიკული სკოლა და დიდი სარგებლობაც
მოუტანა თავის ცოდნით მეურნეობას. მათემატიკა
კოსები ტექნიკურს სკოლებს აფუძნებენ, დიდი ფი-
ზიკოსები, როგორც ედისონი—ელექტრო-ტექნიკურ
სკოლებს.

მაგრამ „ივერიის“ თანამშრომელი უთუოდ იტყვის,
სათავდაზნაურო სკოლა ვერც ენგელვარდის
გავიჭრდის, ვერც ედისონებს, ვერც იმათ
მგავსებსაო. მე ამაზედ ამას ვუპასუებ,— რასაკვირ-
ველია, ვერ გავიჭრდის, რადგან „ივერიის“ თანა-
მშრომლისთანა მოციქულებმა და მოძღვრებმა ეს
სკოლა თითქმის კლექად ჩაადგეს იმის მაგივრად,
რომ თავიანთ სწავლა-მოძღვრებით ხელი შეეწყათ
მის გავრცელებისა და გაუმჯობესებისთვის. ყოველ
წელიწადს თითქმის იბტებოდა იმისთანა ცრუ მიმარ-
თულების წყრილები, როგორც არის წერილი „ივე-
რიის“ თანამშრომლისა, საესე სრულიად უსაფუძე-
ლო საყუდურებით ჩვენის ერთად ერთის საზოგადო
განათლების წყაროსადმი.

„ივერიის“ თანამშრომელი იმასაც კი არ მოე-
რიდა, რომ ანგარიში ტოილისის სკოლისა საზოგა-
დო კრებასთან წარადგენილი თავისებურად არ აგზ-
ნა. ის ამტკიცებს, ვითომ სკოლა ბანკს წელიწად-
ში სამი ათასი თუმანი უღირს და იგიწყებს, რომ
ბანკს თავის დღემ ამოდენა ფული სკოლისათვის
არ მიუღია. ის იგიწყებს, რომ კარგა ნაწილი ამ ფუ-
ლისა შესდგება შევირდთავან შემოტანლილდან, აზ-
მელთა რიცხვი ორასამდე, ზოგჯერ მეტიც, და აგ-
რეთვე ყოველ წელს სკოლის სასარგებლოდ გამარ-
თულ ბალიდან. მე ესთხოვ „ივერიის“ თანამშრო-
მელს მიმართოს სკოლის გამგეობას, სადაც ის გაი-
ცნობს ნამდვილს საბუთებს იმისას, რომ სათავად-
ზნაურო სკოლა სხვა სახელმწიფო და კერძო სკო-
ლებთან შედარებით, ბევრად ნაღლებსა ხარჯავს შე-
გორდთა რიცხვის კვალობაზედ.

„ივერიის“ თანამშრომელი ჩივის, ჩვენი მამუ-
ლები განუწყვეტელ სხვის ხელში გადადისო და ამას
აბრალებს უმთავრესად აგრონომიულისა და სპეცია-
ლური სკოლების უქონლობას. ამასთანავე იგი გვი-
ხატავს სურათს, თუ როგორ აყუცებულა მიწათ-
მოქმედება დასავლეთი ევროპაში და ამერიკაში,
სადაც მამულში მაშინდებთა მუშაობენ. ერთის ხი-
ტუები „ივერიის“ თანამშრომელსა მსურს უეცრად
საქართველო ამერიკად, ან საქსონიად გადაქმნას და
ის კი აღარ აკონდება, რომ ამერიკა და დასავლეთის
ევროპა რამდენსამე საუკუნეს საზოგადო განათლე-
ბას იძენდენ და მხოლოდ მერე მიჰყვები ხელი სპე-
ციალურ სკოლებს.

დიად საყენია, რომ ქართველების მამულები
სხვის ხელში გადადის; ამას სამართლიანად სწუხს
„ივერიის“ თანამშრომელი და მეც ვანუზიარებ ამ
საქებურ გრძობის უმპაყოფილებას, მაგრამ აქ სა-
თავდაზნაურო სკოლა და საზოგადო განათლება
რა შუაშია? რამდენიმე მამულის პატრონმა თავის
ნებით მამული გაჰყიდა და სხვას ჩაუვდოა ხელში;
მაგრამ ამ მამულების გადასხვას სხვის ხელში სავი-
თო არა აქვს რა ჩენის მეურნეობის დაცემასთან.

ზნორად მოხდება, რომ წერილი მეტატონეები
და ზოგჯერ დიდნი ვაჭრებისა და ჩარჩების მახეში
ებმინ და ამის უმთავრესი მიზეზი—იფი კრედიტის
უქონლობაა. როცა გაუქირდებთ, მიმართვენ ხოლ-
მე მოვასშეებს, რომელიც სესხს ღიღის სარგებლით
აძლევენ—ზნორად ოცი თუმნის თამასუკი რამდენ-
სამე წელიწადს ხუთას თუმნამდე გაიზარდება. მიზეზი
ჩენი მამულების ესრედ დავალიანებისა არის ქარ-
თელების გულ-გაშლილობა, იმ ანდაზის დაფიწყება,
რომ „ქამა ქონაზედ ჰკიდა“, სამუშაობად მეთად
ვატრეკლებული ქალაღის თამაშობა, გულკეთი-

ლობა—რომელიც ფანტაზიანებასა საზღვრავს და სხვა. ამისთანა პატრონების მამულები, რაკი ვალს ევლარ გაისტუმრებს, იყიდება და იმვე მოვასხმეთა და ჩარხთა ხელში ვადლის.

მხოლოდ დიდ ძალას თუ შეუძლიან დაეხმაროს ქართველობას, რომ მამულები ხელიდან არ გაუშვას. ეს დიდი ძალა სახელმწიფოა, რომელმაც უნდა შექმნას იაფი და ყველასათვის ადგილ-მისაწვდომი კრედიტი. ჩვენს ბანკს კი თავისი განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. მან უნდა დამფუძნებელი სარგებელი შეუქმნოს, სხვა შედეგაზე მისცეს, დაეხმაროს მამულების ხელში დაქუჩას, თორემ ახლა დიდი სარგებლის გამო, რომელიც ცხრა პროცენტამდე ადის, მასში დაგირავეული მამულები ხშირად იყიდება.

„ივერიის“ თანამშრომელი თავის წერილში ცდილობს, ბანკს და თავად-აზნაურობას თავს იმისთანა საქმე მოახვიოს, რომლისათვისაც მას ღირს არ შესწევს; ის თვით იმ ერთად ერთის სკოლის შენახვასაც ევრ ახერხებს ისე, რომ თან-და-თან ვაეკრელოს და მეტი სარგებლობა მოატანინოს. ამისთანა მიმე საქმის დაფლება ბანკისადმი, როგორც ეს „ივერიის“ თანამშრომელსა სურს—ისეთის ტვირთის აკიდება იქნება, რასაც ბანკი ევრ ახიდავს. ამისთანა საქმეს ისევე ერობა თუ იკისრებს, ან მთავრობა. თავად-აზნაურობას მხოლოდ შეუძლიან მონაწილეობის მიღება ფულის დახმარებით სკოლების და საფუძნებლად, სხვა წოდებათა მსგავსად.

ქართველი ხალხი, მეტადრე ვლენკაცობა, ჯერ კიდევ უმეტრების სიბნელეშია. როცა ხალხი ამისთანა მდგომარეობაშია, მაშინ მიწით-მოქმედება და მრეწველობაც ძირს დატეხული იქნება. ესრეთს ბნელსა და უმეტარს ყოფაში აუცილებლად საჭიროა ჯერ საზოგადო განათლება: გამართვა რაც შეიძლება მეტის საზოგადო განათლების სკოლებისა, რომელნიც კარგად უნდა იყვნენ მოწყობილნი და რიგინი მასწავლებელნი განაგებდნენ; მხოლოდ მასუკან ჯერი უნდა სპეციალურ სკოლებზედ მიდგეს.

ჩემის აზრის დასამტკიცებლად მე წარუდგენ შემდეგს ამავეს „ივერიის“ თანამშრომელს, რომელიც ლაღადებით გვიჩვენებს სპეციალურ სკოლების გამართვის და უარყოფს წინ-და-წინ საზოგადო განათლების საჭიროებას.

მწ წლის წინად გამოსაცდელად მთავრობამ გამართა ლოკინში სკოლა სხვა-და-სხვა განყოფილებებით. იქ ასწავლიდნენ აგრონომიას, მეცენაობასა და ხეხილისა და საქონლის მოვლას; სკოლა საქმარად კარგად იყო მოწყობილი; ჰქონდა ახალ-ახალი გუნთები, სხვა-და-სხვა მამულის მოვლისათვის საქონ-

რო მაშინები, თავისი ეენახი, ხეხილის სკოლა, 400 დესტინა მიწა და სხვა მოწყობილობა; ჰყავდა აგრეთვე მუშა და მეწველი საქონელი. მასწავლებლებად ამ სკოლაში საუკეთესო აგრონომები იყვნენ. ერთი სიტყვით ხაზინა სკოლისათვის კარგ ძალ ფულს ხარჯავდა. სკოლამ 15 წელიწადი გასძლია და ამ ხანში 300-მდე შევირღო სწავლობდა მასში. მერე რა ნაყოფი მოგვიტანა ამ ჩინებულად მოწყობილმა საქმე-ურენო სკოლამ? ფრიალ სამუშაო. სკოლამ არ აღზარდა არც აგრონომი, არც ეენახის მომვლელი, არც ხეხილის მომვლელი, არც საქონლის მომვლელი; არც ერთი გაუმჯობესებულა გუთანი, ან მაშინ არ შემოგვალენინა ჩვენს მამულებში. სკოლის შევირღნეს ნიშანწყალიც არ ეტყობოდათ აგრონომიულის სწავლისა და ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ იმთ საზოგადო სწავლა არა ჰქონათ მიღებული და როგორც განუთავრებელი ეყრა შეითვისეს-რა სპეციალურ სკოლაში.

თუ „ივერიის“ თანამშრომელი აღტაცებაში მოჰყავს აყუებულოს მიწით-მოქმედებას დასავლეთ ევროპისას, ის გზაც არ უნდა უარ ჰყოს, რა გზითაც იქ განათლებამ ფეხი მოიკიდა. იქ ყოველთვის საზოგადო განათლება სპეციალურს წინ უსწობდა და მხოლოდ მაშინ განხდნენ სპეციალური სკოლები, როცა საზოგადო განათლება ერტლად იყო მოდებული.

ტყუილად უსაყვედურებს ის თამამად „ივერიის“ თანამშრომელი ჩვენს ახალგაზობას, საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლებიდან გამოსულს, „ჩინოვნიკად“ რად მიდხართო. უცნაური ის არის, რომ ამისთანა საყვედურებს უფრო ისინი ამბობენ, რომელნიც ხაზინის წყალობით ცხოვრებენ, ან კიდევ ტფილისში თბილად მოუკალათობიათ. იმის გავებას არა ცდილობენ, რომ ჩვენთვის საჭიროა ეყველით ჩვენზედ კაცება სასამართლოებში, აღმინისტრატიაში, სამოსწავლებლო გამეგებაში და სხვა სახელმწიფო დაწესებულებაში, რომლებზედაც დამოკიდებულია ჩვენი ცხოვრება და ქონება. „ივერიის“ თანამშრომლის წერილიდან პირველად ესტანი,—ჩვენ, ქართველებს იმდენი განათლებული ხალხი გვეყოლია, რომ დიდ-ძალი მათგანი პროლეტარად—ბოგანოდ გადატყუალა. სწორე მოგახსენო ეს ახალი აღმოჩინება სრულიად მოულოდნელი იყო ჩემთვის.

დასასრულ, უნდა მოგახსენო „ივერიის“ თანამშრომელს, რომ მე არას დროს არა ეყოფილვარ წინააღმდეგი აგრონომიულ და სხვა სატენიკო სკოლების დაარსებისა. პირველად ავეკარ სკოლების დაარსების გამო თვით მე ავტებ საქმე: მიმართე

მთავრობას და აგრეთვე ბეჭდვით წარმოვსთქვი ჩემი აზრი ვაზ. „კავკაზში“. ამავე სკოლებზე 1860 წლიდან დაწყებული 1864 წლამდის დიდი პოლიტიკა გეჭონდა; ახლაც ჩემი სურვილი და იმედი, რომ სამეურნეო სკოლები გეჭონდეს, არ შეწყვეტილა, მაგრამ გამოცდილებამ აშკარად ვერაჩვენა, რომ სამეურნეო და სხვა-და-სხვა სპეციალისტების სკოლების წინა დ უნდა დაარსდეს იმისთანა სკოლები, სადაც ყმა-წყილს შეეძლოს მიიღოს განათლება და რამდენიმე საჭირო საგანი მეცნიერების შესწავლოს, თორემ ხომ გამოეცადეთ ჩინებულად მოწყობილი, მთავრობისაგან დაარსებული ოცდაათის წლის წინად აგრონომიული სკოლა, რომელიც ზევით მოვიხსენიე; აგრეთვე მკორე სკოლა, სახელოსნო იყო დაარსებული ტფილისში, რ. გორკ მახსოვს 1868 წელსა, სატენიკო საზოგადოებისაგან, სადაც მე წყურად ვიყავი. მაშინ მოსაზრებელი სკოლები არ იყო და ლოქინის სკოლაში, აგრეთვე სახელოსნოში სრულიად უსწავლელი ყმა-წყილები მიიღეს; ბევრმა წერა-კითხვაც არ იცოდა. ეს სკოლები კარგა ხანს დარჩენ გამოსაცდელად; მაგრამ ამ სკოლებიდან არც აგრონომები გამოსულან, არც „მასტერები“, არც ტენიკები. უსარგებლობის გამო ეს სკოლები დაიხურა.

ახალი ამბავი კიდევ ქალაქის სახელოსნო სკოლის დაარსებაა. ამ სკოლიდან ათს წელიწადში სულ შეიღ „მასტერი“ გამოსულა, ფული კი დახარჯულია ხუთი ათასი თუმანი. ეს იმის გამო მომხდარა, რომ მოუზრადებელი ყმა-წყილები მიუღიათ სახელოსნო სკოლაში, ახლა კი პეტიკობენ სხვა წესით მოაწყონ საქმე.

ეს ჩემი მგალობლები იმას ამტკიცებენ, რომ რაც უნდა სპეციალური სკოლა გახსნათ, ეერას დროს ვერ მოგცემთ ვერც აგრონომს, ვერც ტენიკს და ვერც კარგ მასტერს, თუ ამ სკოლებში იმისთანა შეგორდები არ გეყოლებათ, რომელთაც სამეცნიერო სკოლაში სწავლა ჰქონდესთ მიღებული. ვერ გავერცელებთ საზოგადო განათლების სკოლები ყველგან, სადაც შეიძლება და მასუკან სპეციალური სკოლები, რომლის კარიც უნდა გაუხსნათ მხოლოდ საზოგადო განათლება-მიღებულ ბავშვებს.

სათავდაზნაურო სკოლები დიდს შემწეობას მისცემენ განათლებით სპეციალურ სკოლებს, თუ რიგინად დააყენებთ მათ, დამთავრებთ და დაავიკრავინებთ ისე, რომ სათავდაზნაურო სკოლები თანასწორი იყოს მთავრობის საშუალო სასწავლებლის კურსისა. ამ სკოლების უკანასკნელ კლასებში უნდა საფუძვლიანად ისწავლებოდეს ფიზიკა, ქიმიკა და მათემატიკა; უნდა ჰქონდესთ ქიმიის ლაბორატორიკა და

ფიზიკის კაბინეტი, მაშინ ამ სკოლებს რეალური ხასიათი ექმნებათ. ჩემთვის სულ ერთია, როდნდ თანთან პროგრამით კავშირი ჰქონდეთ სახელმწიფო საშუალო სკოლებთან. ასე მოწყობილი სკოლა მოგვეცემს მოსწავლეთა, რომელთაც ადვილად შეეძლებათ მოათანა და მალდ სამეურნეო სკოლებში შესულა.

ღმერთმა ინებოს, რომ ბევრი სამეურნეო სკოლები დაგვეარსებინოს საქართველოში, ეს მუდამ ჩემი სანატრელი სურვილი იყო; მაგრამ მარტო სააგრონომიო სკოლები ვერ დავეხსნინა სიღარიბისაგან, თუ შრომის არ შევეჩვიე, თუ ჩვენი ზნეობა, რომელსაც ბევრი ნაკვი აქვს, არ შევეცალებთ ისე, რომ ყოველს კეთილს საქმეში მხარი მიეცეთ ერთმანეთს და არ მოესპეთ ერთმანეთში უბრალო თავის მოყვარობით ქიშპობა და ჩვენც არ გვეჩრით ეპქრობასა და აღებ-მიცემპაში. ეპქრობა და აღებ-მიცემა ასწავლის გვარობიურად ცხოვრებას და ამას ვარა ფულის შექენას, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ცხოვრებაში ყოველს ასპარეზზედ. სხვა ტომის ეპქრებმა კოტა ფულით და მკორედის ეპქრობის შემწეობით ჩაიგდეს ხელში ბევრი ჩვენი მამულები და უნდა ვეცადოთ, რომ ეს თავიდან ავიცილოთ. ჩვენი მოქმენი იმერნი მიხედენ ამას და იმათში დიდი მოქაობაა ახლა ეპქრობისა და აღებ-მიცემის გასაზრცელებლად.

ბევრი კიდევ მაქვს თქვენთან საბაასო, ჩემო პატივემული თანამშრომელი „იერიკისა“, მაგრამ ვერ ეს ეკმარეთ.

კონსტანტინე ქ. მამაკაშვილი.

ნეტარ არს კაცი

ნეტარ არს კაცი, ვისაც ნადეველი სკოლიდით გულის არ შემოსწოლია; ვინც ისეთ ეტლზე დაბადებულა, რომ სვედა თანე არ დაჰყოლია!

ნეტარ არს კაცი, ვისც ჰემშარითი თავისი გულის სწორი ჰყოლია!.. და რაც ვანზრახვა მას გულში ედვა, ის სამარის კარს არ ვაჰყოლია!

ნეტარ არს კაცი, ვინც შეისრულა პატრონსურად თავის ვალია

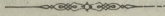
და სააკაო ცხოვრების ნიშნად
სახსოვრად დარჩა რამე კვალი!

ნეტარ არს კაცი, ვისაც არვისგნით
მწარე ყვედრება არა სმენია
და გულუბრყვილოდ, სათნოებით ამ
ქვეყნის მუხთლობა მოუთმენია!

ნეტარ არს კაცი, ვის სიყვარულით
გული უწყალოთ არ დასერიდა;
ამცდარა ყველა ხიფათის, რაც ბედის
მწერალს მის შუბლზედ დაუწერია!

ნეტარ არს იგი, ამ წუთსოფელში,
აბა, ის არის ბედნიერია!
„ცა ქუდათ აქეს და მიწა ქალაქმანად“
და არ აწუხებს არაფერიია!..

თოფო. კანდელიაი

სწავლის საქმე ჩვენში

(შემდეგი*)

სწავლა განაჯივრით თავდა ჩვენში არსებულ სა-
შუაღ სასწავლებლებს და განსით, რამდენია იქ
ქართულობა. რომ ვეუყნებთან, ჩვენში საშუაღ
სასწავლებელი ბევრია და ამიტომ სათავად-აწინაურთ სკო-
ლები სსკა გარ სასწავლებლებლად განაჯივრითით, მამინ
გაეაეებთ, რამდენად საფუძლიანია ეს აწრთ. ტფილისში
არის ამ გამდ სამი გლასიკური გიმნაზია, ერთი რეალურ-
რი სასწავლებელი და ერთი კანტატის კორპუსი.

ტფილისის 1-ს გიმნაზიაში (კაჭკასიანის ოღჭის სა-
სწავლებლების ანგარიში 1891 წ.) ირიცხებოდა სულ
682 მოწ. ქართ. 113, სომეხ. 192, რუსი 262.
მე-2 გიმ.—524 მოწ. ქართ. 100, სომეხ. 141, რუსი 204.
მე-3 გიმ.—310 მოწ. ქართ. 36, სომეხ. 176, რუსი 69.
რეალ. სასწ.—362 მოწ. ქართ. 36, სომეხ. 106, რუსი 164.
ქაღ.კორპ.—415 მოწაფეთა შორის ქართველია მხოლოდ 83.

თუ იმას ვაანგარიშებთ, ასევე რამდენი ჰყნ მთადის
თითოეულის ეროვნობისა, მამინ აღმოჩნდება, რომ
1-ს გიმნაზიაში ქართველია შუადგენურ საერთო ირიცხე-

სსს — — — 16,8% (ე. ი. ას მოწ. მთდ. 16 ქართ.),
სომეხი 28,2%⁰/₀, რუსი 38,4%⁰/₀
მე-2 გიმ.—ქართ. 19%⁰/₀, სომეხ. 26,9%⁰/₀, რუსი 38,9%⁰/₀
მე-3 გიმ.—ქართ. 11,8%⁰/₀, სომეხ. 56,7%⁰/₀, რუსი 21,8%⁰/₀
რეალ. სასწ.—ქართ. 9,9%⁰/₀, სომეხ. 29,9%⁰/₀, რუსი 4,3%⁰/₀

ამ ცნობებიდან ცხადდ სწას, რომ სამს დასასვლებულ ერ-
ოვნებაში უკანასკნელი ადგილი უჭირავს ქართველებს, მე-
ორე—სომეხებს და უმარველესი რუსებს. ქართველთა სწა-
ვლა-განათლების საქმე რომ სასუეეშო მდგომარობაში
ყოფილიყო, მამინ ასე როდი აქნებოდა; მამინ სულ სსკა
სურათი წარმოკვადებოდა. ტფილისის გუბერნიაში ირი-
ცხება სულ 405 ათასი სულა ქართველი, სომეხთა რი-
ცხება ერთი ორად ნაკლებია (190.000) და რუსები, და-
ახლოებით რომ ვაანგარიშებთ, ერთი ოთხედ უფრო
ცოტანია არან ქართველებზე (55.000). სწავლის სურვილი
დიდა ქართველთა შორის და რაოდენობის მისხვლით, რომ
გარემოება სულ უწყობდაც მთ, თავის სამშობლოში, თა-
ვის დედა-ქალაქში ჰირველი ადგილი უნდა სწეროდათ სა-
სწავლებლებში, მაგრამ როგორც სედათ, იმთი რიცხეა
შედაბებით სსკებთან მდებარე მცირე. რაოდენობით სსკე-
ბზე უფრო ბევრია ქართველი საღხა რამდენიმეუკურ, და
სწავლის საქმეში ვი უედას ჩამორჩენია უკან. რისაგან
წარმოსდგა ეს სამწუსარო მიჯღენ? იმისგან, რომ ქარ-
თველობა დაწმორება განათლების წერტილებს, სოფლად
ცხოვრებს და მეტად უშეღადებათ შეიღების მომზადე-
ბა სიღარბის და სიმორის გამო. ამიტომ ქართველო-
ბა იმდენი ვერ მთადის საშუაღ-სასწავლებლებში შესასვლე-
ლად, რამდენიც სასურველია, და ეანც მთადის, იმისაც
დადის ცილიობას უწევს ჭალაქში მომზადებული უმწვალი.
ქ სომ ის მიზეზი არ არის, რომელსაც ჭტანებენ ზო-
გიერთები: გიმნაზიაში კლასიკურ ენებს ასწავლიან და
ქართველობა უფრთხის ძველს ენებსაო. რეალურ სასწა-
ვლებელშიც რომ ცოტანია არან? ას მოწაფესუ თთი ქა-
რთველიც ვი არ მთადის. გიმნაზიაებს და რეალურ სასწა-
ვლებლებსაც რომ თავა დაჯანებით და ავილით ისეთი
სკოლები, რომელთა ზრობაში უფრო ადგილი და რო-
დებუთაიც შესვლა შეღარებით ისე მხელია არ არის, მეჯ-
ლითაიდ საქალაქო სასწავლებლები, იქაც იმას დაენახათ,
რაც ზემომხსენებულ სასწავლებლებში შეენიშნეთ. ქ ტფი-
ლისში, საოსტატო ინსტრუტთან, არსებობს საქალაქო
სასწავლებელი, რომელშიც ყოფიღა 241 მოწაფე; იმთი
შორის ქართველი ყოფიღა მხოლოდ 65, ანუ 27%⁰/₀.
ტფილისის 1-ს საქალაქო სასწავლებლებში ირიცხებოდა
322 მოწაფე; იმთიგან ქართველი—88, ანუ 27%⁰/₀. ტფი-
ლისის მეორე საქალაქო სასწავლებლებში 100 მოწაფე; იმა-
თგან ქართველი—29, ანუ 29%⁰/₀. მთელს გუბერნიაში-
ც ამ ვეარს სასწავლებლებში უმარცტესობა უჭირავს

*) იხილე „კვალი“ მე-8 №-რი.

ბუბია. როგორც მოგეხსენებათ, ჩვენს სკოლებს, გარეშე მარტოებს ვარდა, შინაური განუმოგებ სულ უშლდას. განსაკუთრებით ტფილისის სკოლას, რომელსაც ვერ ვივარაუდებ სწორ-ობისა და უფიცილიანობის არ გულტრებათ ისე, რომ რვე-გისი არ უკმაყოფილო, რომ ჩვენ სათავადაზნაურო სკოლებს ნაკლებად ვხედავთ არ ვხედავთ. ნაკლებად ვხედავთ, მის-განაშ უნდა ვეგდოთ გავსწოროთ, და სკოლები ჩვეუ-ნით ისეთ მდგომარეობაში, რომ მეტი სარგებლობა მო-გუტრებათ.

„ივერიის“ თანამშრომელ მოჭველს ზოგაერთი ცნო-ბები ტფილისის სათავადაზნაურო სკოლის ანგარიშები-დან და ამბობს, რომ ძალიან ძვირად უყვარდა სკოლას ემსწავლეების მიამხადებათ გიმნაზიისათვის. თითო გი-მნაზიელი უდგება 2678 მანათი. ექვსის წლის განმე-ღობაში სულნი მოწვევად განსწავლად გიმნაზიებში და ისი-ნიც ზოგად და მეორე კლასში შესულნი. სხვები სხე-და წაივლინო შედეგ თითონვე მასწავლის იძლევა: საიანიც ღმერთმა გზა მისცათ, მათს უღეს ჩვენ რას დაუდგოთ. 1891/92 წლის ანგარიშით მარტო ოთხი განსწავლად იმ 15 მოწვევითავე, რომელთაც თავი დაუხრებოთ სკოლი-სათვის სასწავლოთა წელსით. სხვები სხვა სასწავლებლებში შესულან, სხვაც ისე მხელა არ არის კეზიანის დაქვარო (მართლაც, სხვა სასწავლებლებში ისე მხელი როდათ კე-ზიანის დაქვარა, როგორც გიმნაზიაში და რეალურ სა-სწავლებლებში, მაგრამ წარმოადგინეთ, რომ იქ შეს-წავლადან ბევრი სარგოთა სწავრო. ჩვენ ვიცით მკალო-ბითი, რომ საჭლადით სასწავლებლისათვის შეადგინათ მო-მხადებათ ორთქმან-სახეობად და სამ თემად უყვარდათ მშობლებს). ამ ცნობების შესახებ იმ გუარს გზას ადგია ბატონი თანამშრომელი, როგორც გამოიხილა „ჩველის“ შესახებ, როდესაც დაბარდა მას კლასიკოსის სისტემის განმარტება. როგორც ნებას, ისე ექნება სკოლის ანგა-რიშებიდან ამოგლეჯოთ ციფრებს და შედგომში შეჭურ-ვის მეთოდები. ჩვენ სულს გვაქვს ტფილისის სათავადაზნა-ურო სკოლის ცნობები და ვიტყვით, რომ ნამდვილად არ არის სწორი ის, რასაც თანამშრომელი ვხედავთ.

ჩვენს სკოლას ისე ძვირად არ უყვარდათ ემსწავლეების ღე-ზინდა, როგორც ის ამბობს. თითოეული მოწვევის სწ-ვლად და შენახვა მანათიანი ჩვენს სკოლაში უფრო იაფად ღირს, ვინც სხვა სასწავლებლებში. აი, ამ მხრით უნდა განსკოლოთ სიძვირე და სიადგი, თუ გინებოთ, რომ ამ-მართლებად სკოლი. ნათქვამის სიამდვილეს ცხადდ და-ინახეთ ქვემო მოკვანიად ციფრებიდან. ახლად ვი ვინა დაღწილნი, რომ შედგომას, ვითომ მხოლოდ ზოგად და მეორე კლასში შედიოდნენ გიმნაზიებში ჩვენი სთა-

ვად-ზნაურო სკოლას მოწვევები. ამ სკოლის ანგარი-რიშები სულ სხვას ეკუთვნის და არაგვეთ თანამშრო-მლის სისტემას. უკლასი შეუძლია დარწმუნდეს ამში, ვინც განზრახ სულს არ დაფარავს ციფრებს. ზოგად სწ-ვლადან, მეორე მხარე, შესამეზად, მოათხოვნიდა და მესუ-რებში (იხილეთ ქუთაისის სკოლის ანგარიშები „წერა-გი-თხვის საზოგადოების“ განცხადებაში და ტფილისის სკო-ლის ამხელ სკოლის კომიტეტის განცხადებაში), ტფილი-სის სკოლის 1891/92 წ. ანგარიშით მხოლოდ ოთხი მოწვევად განსწავლად გიმნაზიაში და ამისათვის დაგვიარ-ჯავს 30.106 მანათი. მართლაც, მარტო ოთხი გან-სწავლად, მაგრამ იმითვე ვი ვარ, რომ სხვებმა ვითომ კე-ზიანის ვერ დატოვან და დარწმუნ გზა-მარტო იმით რომ ამ წლისათვის გისინს სკოლაში მესამე ზოგად-ნახილად კლასი და მეორე კლასის მოწვევები ზოგად იმ იქ განსწავლად შესამეზად, გარდა ერთის, რომელსაც უსურ-რებათ გიმნაზიაში განსწავლად და კიდევ მიუღიან მესამე კლასში. ოთხში ერთი ეს უფიცილი, სხვები ვი დაბად კლასებიდან განსწავლად. ამით განსწავლად შემთხვევით მო-კლეს უფიცილი. შემდგომად არც ერთი არ განსწავლად-ეო არც გიმნაზიაში და არც სხვა რომელსამე სასწავ-ლებლებში. მაშინ გამოიხილა, რომ ისინი, ვინც მესამე კლასში განსწავლადან, არც ერთი არ უნდა ვინაგარიშით, რადგან სასწავლოთა გიმნაზიაში არ განსწავლად. მასხა-დამე „ივერიის“ თანამშრომლის აზრით ამ წელსადში სკოლას სრულად არავითარი ნაყოფი არ მოგუტრება, სრულად არავითარი განსწავლად და არც იცის კარმა, რაზე დასარწმუნად იძლევა იფიცილი! ვის გაუგონა, ბატონ-ებო, ამგვარი ანგარიშში? არა, ისინი უნდა ვინაგარი-შით, რომელნიც გიმნაზიაში განსწავლადან და ისინი, რომელნიც თვით სკოლაში სწავლობენ, კლასიდან კლასში განსწავლადან და ცოდნას იძენენ. თქვე დალოცოთ, ახე რომ იფიცილი, არც ერთი სასწავლებელი ღირს ანგარიშ-ებდა თავისი მოწვევითან ამისათვის, რომელსაც კურსი თემად დასწავლად, მაგრამ რომლისამე მიჩვენას გამო-ველარ განსწავლად სწავლად უმადლეს სასწავლებლებში.

ერთად გიმნაზიებში შესულებთან უფიცილი უნდა ვი-ანგარიშით ისინი, ვინც რეალურ სასწავლებლებში შესულად ან კადეტის კორპუსში, რადგან ეს სასწავლებ-ლები ემსწავლად, კეთილან სასწავლად სასწავლებლებს და ამისათვის ემსწავლადის მიამხადებათ იძლევათ მხელად, რო-გორც გიმნაზიისათვის. ამას ვარდა სასწავლოთ სასწავ-ლებლებშიც ამ გუარს სასწავლებლებს უნდა მივთავალოთ, ვინადაც მოწვევები იქიდან სასწავლოთ სემინარიაში განსწავლადან და სასწავლოთ სემინარიათ ხომ სასწავლოთ სა-სწავლებლებია. ეველ ამ სასწავლებლებში განსწავლად ოთ-

ცხვი იმ ექვსის წლის განმავლობაში, რომლის ცნობებიც ბნ „იგურის“ თანამშრომელს მოჰყუეს, უოფილა ცნარა და ამ ცნარს მოჰყუეს არ ანგარიშობს ბნ თანამშრომელი; არ ანგარიშობს აგრეთვე ოთხს მოჰყუეს (4), რომელთაც ერთი სასოციატო სემინარიაში შესულა, ერთი სასოციატო ინსტიტუტში, ერთი მიწის მშობელი სსსწავლებელში და ერთი ზორ-და-ზორ სსსულიერო სემინარიაში. ამ გარდა შესდგა 13 მოჰყუე, რომელნიც სასოციატოში არ არიან მიღებული ბნ თანამშრომლისაგან. აქ არ უნდა დაივარდოთ ის გარემოება, რომ სმინარად, როდესაც სკოლა ანგარიშს ადგენს, მის სულ არ აქვს, მასზე დამოკიდებულის მიზეზისაგან, სრული ცნობები უნდა იმ მოჰყუებზე, რომელთაც თავი დაუხრებიათ სასწავლებლისათვის და მხოლოდ შემდგომ წლებში, შემდგომისადგარად, თან-და-თან აცხებენ ამ ნაკლს ანგარიშისას. ამიტომ როდესაც ვლანარკობთ იმზე, თუ რამდენი გავსულა ჩვენს სკოლიდან სხვა სასწავლებლებში, თამაშად შეგვიძლია ვისტავოთ, რომ ნამდვილ გავსულთა რიცხვი ყოველთვის მეტია, ვიდრე მოსწავლეობის ანგარიშში, მხოლოდ ცნობები არ აქვს სკოლას რომელიც თვითს შესახებ. დიდი უსამართლობა იქნება, რომ არ ვანგარიშოთ ის მოჰყუეებიც, რომელთაც დასრულეს სასოციატო-სწავლარო სკოლა და რომლისაზე მიზეზისაგან კვლავ შევიძინებ სხვა სასწავლებლებში. ბნ თანამშრომელი ამით, რომ სკოლის სარგებლობა უნდა გავსომოთ მხოლოდ გიმნაზიაში გავსულთა რიცხვითა. ეს სადაურა ანგარიშაა? ასე რომ ვისტავოთ, გიმნაზია და რეალურა სასწავლებლებიც ხომ უმდლებს სასწავლებლებსათვის ამზადებენ თავის მოჰყუეებს? ან, ნუ ანგარიშობთ მათ, ვინც მაღალ სასწავლებლის კურსამდის არ მიდის და ნახვით, რამდენად დაუყოფებ ამ სასწავლებლებს თათოყუელი მოჰყუე! გიმნაზიას და რეალურ სასწავლებლის საჭიჭი მოამზადენ უმწველები: სასწავლონ მათ, გონება განუვითარონ და გავრთონ ისინი შემდგომის სწავლისათვის; ხოლო რაც შეეხება იმს, რომ ეს უმწველები შეეღვენ სადმე და განგრძობენ თუ არა სწავლას, ეს დამოკიდებულია გარემო მიზეზებზე. ვაჟო, იქნება ოჯახის გარემოება შესვლით ასეთი, რომ კვლავ განგრძობს სწავლას. იქნება მოკვდა რომელიმე; იქნება ძლიერ სასოციატო ეგზეზიმა იყო რომელსაზე სპეციალურს მაღალ სასწავლებელში და იმან დაბრკოლა, თუნიც სასოციატოდ საკმაო მომზადება ქჭობდათ, რომ განგრძობთ სწავლას? იქნება ძლიან კარგად იყენი მომზადებული, მაგრამ ვანსიების სიღრცევე შეუშლათ ხელი? მერე ეს გიმნაზიას და რეალურ სასწავლებელს უნდა დაუბრუნოთ? ვის გუგონია? გიმნაზია და რეალურმა სასწავლებელმა შე-

სრულეს თავისი ვალი, დანარჩენი სხვა გარემოებაზე დამოკიდებულია. ისე უსამართლოდ რომ მოეპყნეთ, როგორც ბნ თანამშრომელი იქნება და იმ გარდა ვანგარიშობთ, მაშინ ასეთი რამეები შეიძლება აღმოვაჩინოთ, რომ ჩვენს განცდივრებს სასწავლო არ ექნება!...

ექვსისაში არსებობს, თუ მოესწინება ბნ თანამშრომელს, უფროსი რეალური სასწავლებელი. ამ სასწავლებელს დაუბრუნავს 1891 წელს 50,056 მანათი. ამავე წელს კურსი მეშვიდე კლასისა, სადახანც ნება აქვსთ შევიდენ უმდლებს სასწავლებელში, დაუსრულებია მხოლოდ ოთხს (4)! თუ სხვა არაფერია გარემოება მივიღოთ მხედველობაში და მხოლოდ ეს უსულო ციფრები ვანგარიშობთ, გავიგებ, რომ ამ სასწავლებელს თითოეულს უმწველზე დაუსრუავს 12,514 მანათი, ანუ 1564 მ. წელადში, ესე იგი წელიწადში თითო მოჰყუე დაუდგამს სასწავლებელს ერთი სამად უფრო ძვირად, ვიდრე ჩვენს სკოლას ერთი აღმზრდელი (რომელიც იღებს 480 მან.) და სუთჯერ უფრო ძვირად, ვიდრე ჩვენს სკოლას უდიდს ერთი მოჰყუის შესახებ და სწავლა-ღზრდა. როგორ მოგვწონთ? ამდენის სარფით სამი-ოთხს უმწველს არ შეეძლო გავთავებთ რეალური სასწავლებელი და ვადვი რომელიმე უმდლებს სპეციალური სასწავლებელი? იქ ვი მარტო ერთზე დაუსრუავს ამდენს და ისიც მხოლოდ რეალურ სასწავლებლის კურსის დასასრულებლად. მაგრამ არა, სამართლიანო მსაჯულო, ასე ანგარიშა არ შეიძლება. ჩვენ უნდა ვანგარიშოთ ისინიც, რომელნიც შეეჭვენ კლასიდან გამოვიდენ (სულ შეიდა), თუნიც ისინი, მოჰყუხადებლობისაგან, თუ სხვა რომლისაზე მიზეზისაგან, მეშვიდეში ვერ გავსულენ. მაშინ სულ სხვა ციფრს მივიღებთ თითოეულზე დანახარჯისას — (4.550 მ.) ან, რა განსხვავება! ამისდაკარდა, როდესაც ჩვენს სკოლების აუკარგანობაზე გუგუნს ღაზნავი, როდესაც გვინდა დაგავსოთ მათგან მოტანადა სარგებლობა, მაშინ მარტო უსულო, მეკადრ ციფრებს ვი არ უნდა ჩავუბიოდოთ სკოლი, მარტო ყოველი ერთი ცნობები ვი არ უნდა მოვსისწინოთ, არა, ყოველ მხრივ უნდა გავსინჯოთ სკოლი, უნდა ცნობები უნდა მივიღოთ მხედველობაში და ნათელი გვფიხნოთ ციფრებს, რომელნიც თავისთავად უტეობ არიან, და განზრახ უსამართლოდ არ უნდა ვაღაზნავოთ ისინი. ბნ თანამშრომელი რომ 56 მოჰყუეს ანგარიშობს ექვსი წლის განმავლობაში, ეს შეგდობს არის; 56 ვი არა, მეტია უნდა ვანგარიშობთ; უნდა ვანგარიშობთ არა ნაკლებ 82 მოჰყუის (მაშინდით, იხილოთ სკოლის ანგარიშები). მაშინადმე ერთი მოჰყუე 2678 მანათად ვი არა, ბევრად უფრო იაფად დამუდარა (1829 მან.) ვიდრე თანამშრომელი ბმხებს. აქ ჩვენ არ ვანგარიშობთ იმ მოჰყუეებს, რომ-

დნიც სსკა სასწავლებლებში გადასულან, მოუპოვებიათ უფლება და შესულან საოსტატო სემინარიაში, საოსტატო ინსტიტუტში, რკინის გზის სტესნიკო სასწავლებელში, მაწის შხამქლო სასწავლებელში, სამეურნეო სკოლებში და სხვ. თუმა არ ბეჭდის, რატომ ისინი არ უნდა ვანჯარიშოთ? განა სარჯის გაუწევლად შეიძლება სსკა სასწავლებლებში შესვლა! სსკა სასწავლებლებსისათვის კი მოამხადება სკაირა არ არის?—ესინი რამ ვანჯარიშოთ, მამინ კადეე უფრო ამტკებს გადასულთა რიცხვი და უფრო ნაკლები ხარეი შესვლება თითოეულს სკოლიდან გადასულს მოწაფეს. სსკა სასწავლებლებში შესვლა ადვილიაო. თუ ასე ადვილია, რატომ ბუკრი არ არის იქ ქართულთან? არა, ბატონებო, სსკა სასწავლებლისთვისაც სკაირთა მოამხადება და ცოტა ხარჯს არ ეწევან ამისთვის ჩვენი მშობლები.

(შემდეგი იქნება)

რედაქტორ-გამომცემელა ზს. თ.-წერეთელისა

ბანსხალბანი

მისაილ სვიმონის ძის ბეთანიშვილის

ბ ა ლ ი

ქ. ბათუმში.

ამ ბაღში მოჰყავთ ცხელი ქვეყნების, ორანჟერეის, და სახლის მოსართავი მცენარეები. აგრეთვე ისყიდება იმათი ნერგები და ყვავილდების ძირები.

რადგან ქ. ბათუმში ცხელი, თითქმის ტროპიკული ჰავაა, ამისგამო ბეთანიშვილის ბაღში მოჰყავთ და უფლიან ძვირფას ტროპიკულს მცენარეებს, რომელნიც ჩრდილოეთის გრილ ჰაერში არ ხარობენ და მსურველთ შეუძლიანთ მათ გემოვნებისამებრ მოიპოვონ ყოველნაირი ამგარი მცენარეები, რომელნიც ოთახის თბილ ჰაერში ხარობენ.

ბეთანიშვილის ბაღში არის ამ ქაშალ ორასი ჩაისი ფარდისა, ბურბონისა, რემონტატეისა და სხვა ნაირი ფარდების ნერგები. ხეხილის ნერგები საუკეთესო რუსეთის ჭეცრობის გვარისა, ორისა და სამის წლისა, ფიჭვეული და ლიბანოს კედრის მგზავსი ხე-

ბის ნერგები; ჩირგვეული მცენარეები ყოველგვარნი, რომელნიც მულამ მწინობენ, ანუ რომელთაც ზამთრობით ფოთოლი სცივით.

სია ამ მცენარეებისა დაზარებისათავე უფასოდ გზავნება.

გამოვიდა და ისეილება ნახატებიანი

„ვეფხისტყაოსანი“

„ვეფხისტყაოსანი“ რედაქციის გამოცემა

შემუშავებული გ. იოსელიანის მიერ

მ. მ. მ. დ. ი. ე. რ. მ. თ. თ. ვ. ი. ს.

ფასი ხუთი შაური. დაზარება შეიძლება „ვეფხისტყაოსანი“ რედაქციიდან.

გამოვიდა ზირველი ტომი

აკაკი ფარათლის

თხზულებისა და დაურთდება ამ დღეებში

„წიგნების გამოცემათა ახსნაგზის“ ამბობს

ფასი ერთი მანეთი

საემსწავლო სურათებიანი ქურნალი

ჯაჯილი

წელიწადი მესამე

გამოვა 1893 წელსაც აგრეთვე ორ თვეში ერთხელ იმავე პროგრამით, როგორათაც აქამდის.

„ჯაჯილი“ დაიბეჭდება: მოთხრობანი, ლექსები, ზღაპრები, მოგზაურობის და შესანიშნავი ცხოვრების აღწერა, პოემები, მოკლე ამბები, სამეცნიერო წერილები, საბავშვო სათამაშოანი და საფარჯისონი, სამთავრობო გამოცანები, იგავები, ანდა ზეგბი, გამოცანები, ნარევი, რებუსები და სიმღერები ნოტებით.

ქურნალში მონაწილეობის მიღება აღვითქვება ყველა ჩვენმა საუკეთესო მწერლებმა.

ქურნალი „ჯაჯილი“ ტფილისში დატარებით ღირს—3 მან. ტფილისის გარეშე გზავნით 4 მან.

ცალკე ნომრის ფასი ტფილისში არის 70 კაპ., ხოლო სხვა ქალაქებში—ქუთაისის, ბათუმის და გორში,—75 კაპ.

ხელის მოწერა შეიძლება მხოლოდ წლით და ნახევარი წლით.

ხელის მოწერა მიიღება:

- 1) **ბუილისში**—წერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში Дворцовая ул., д. Зем. Банка. № 102), «ქართველთა ამხანაგობის» წიგნის მაღაზიაში და თეთი «ჯეჯილის» რედაქციაში (Красногорская ул. д. № 7 Назарова).
- 2) **ჭუთისში**—ან. ბაქაძესთან, დიმ. ბაქაძის სახლში.
- 3) **ზორში**—მკ. შურცელაძისას.
- 4) **ბათუმში**—მ. ნიკოლაძის სააგენტოში.
- 5) **სახმრეში**—ყარამან ჩხეიძისას.

ფოსტის აღრეხი: Вь Тифлисе редакцію грузинскаго дѣтскаго журнала „Джежили“.

სამეცნიერო და სალიტერატურო ნახატიანი გთიამე

„კვალ ი“

გამოდის ამ 1893 წლადან ყოველ კვირაში ერთხელ ერთიდან სამ თანხამდის.

მუდმივი თანამშრომელნი არიან: თ-დი აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, თ-დი ი. მიახელი. წლიურად ეღირება გაუზნენლად 7 მანეთი, ხოლო გავზენით 8 მანეთი. ნახევარის წლისა გაუზნენლად 3 მან. 50 კ., გაუზნენით ოთხი მანეთი. სამი თვისა გაუზნენლად 2 მანეთი, გაუზნენით 3 მანეთი. თითო ნომერი პასხათ.

ხ ე ლ ი ს-მ ო ჟ ი რ ა მ ი ი ლ ე ბ ა

ტფილისში არწრუნისეულ ქარვასლის ქართულ სახალხო სამკითხველოში და წერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში.

ქალაქ გარეშე ხელის-მოწერათა შეუძლიანთ მიიქენ «ჯეჯილის» და «კვალის» რედაქციაში ამ ყურნაილის დასაბარებლად.

ვინც «ჯეჯილისს» და «კვალს» ერთად დაიბარებს, იმათთვის წლიურად ეღირება გაუზნენლად 10 მან., ხოლო გავზენით 12 მან.

კერძო განცხადება დაბეჭდება სხვა-დასხვა ენაზე.

ქართველთა ამხანაგობის

წიგნის მაღაზიაში

ისყიდება ამხანაგობის შემდეგი გამოცემანი:

თხზულენა ა. ყაზბეგისა (მოჩხუბარიძისა) ავტორისსუ. მ.—კ. რათით და ფასიმილეთი, სამი ტომი, თითო ტომი ცალკე: 1—20

იგივე მშვენიერს ქალაღზე და მშვენიერისავე ყლით, თითო ტომი ცალკე.	2—50
სამი ტომი ერთად	7—
სრული სამზარეულო ქართულისა და ევროპული საჭმელებისა.	1—20
იგივე ყლით.	1—40
თხზულენანი ი. დავითაშვილისა სურათით, ბიოგრაფიით და ფასიმილეთი.	7—80
იგივე მშვენიერის ყლით.	—25
დაბადება და აღზრდა ერეკლე ბატონიშვილისა, ლეგენდა კოემა ბაჩანასი.	7—15
იალბური ზღაპრები I ნაწილი.	7—30
ხეივე ყლით.	7—75
ბნელი, მოთხრობა ნ. მეღანასი (სეველიანიში).	7—40
იგივე მშვენიერის ყლით.	7—90
თხზულენანი ი. ჭავჭავაძისა ავტორის სურათით და ფასიმილეთი, ტომი I.	1—20
იგივე კარგს ქალაღზე მშვენიერის ყლით.	2—50
ტომი II.	1—
იგივე კარგს ქალაღზე მშვენიერის ყლით.	2—50
ჩანგი.	1—
თხზულენანი ა. ყაზბეგისა ტომი მე-IV.	1—20
იგივე კარგს ქალაღზედ მშვენიერის ყლით.	2—50
სოფლის კუნწულა, დ. მახანელისა.	7—20
იხა, ორივე წიგნი ჭავჭავაძისა IV ტომი.	1—60
იგივე კარგს ქალაღზე მშვენიერის ყლით.	3—
კვდლის ქართული კალენდარი.	7—40
თხლენანი აკაკისა ტომი I ფასი.	1—
იგივე კარგს ქალაღზე მშვენიერისყლით.	2—50

ივერია

გამოცა 1893 წელსაც იმავე პროგრამით, როგორც აქამდე.

ვისაც მსურს დაიკეთოს გავნით 1893 წლისათვის,

მ ი ჰ მ ა რ თ ო ს

ტფილისში, ა) თითონ რედაქციას, ნიკოლოზის ქუჩაზედ, ვარანცივის ძეგლის პირდაპირ, თ. გრუზინსკისეულ სახლებში, № 21, ბ) «ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების» კანცელარიათ, სასახლის ქუჩაზედ, თავდაზნაურთა საადგილ-მამულო ბაჟკის ქარვასლის ვალერიათაშ № 102.

ტფილისის ვარედ მცხარებრთა უნდა დაიბარონ გავნით შემდეგი აღრესით:

Вь Тифлисе вь редакцію газеты «ИВЕРІЯ»

გავნით წლით ღირს 10 მან., ნახევარი წლით— 6 მანეთი.

რედაქცია ამასთანავე აცხადებს, რომ იგი გავნითის გავზენის გამო პასუხის მცებელი იქნება, მართო იმ ხელის-მოწერათა წინაშე, ვინც გავნითის დაკვეთისათვის ხეედრს ფულს პირდაპირ რედაქციაში წარმოადგენს, ანუ გამოგზავნის.

გავნითის ფასი დაბეჭდილია გავნითის სათავეშივე, ხოლო სრული პირობანი გავნითის დაკვეთისა გამოცხადებულა ივერიის უკანასკნელ გვერდზედ.